БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч.
АВГУСТ
27
ВТОРНИК
№ 201 (7044).
Өртээ 2 көп.

Ажаап алыышкынның бо хүннеринде

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң тараажылары чаа дүжүттүң ажаап алыышкынынче бо айның ортандан кирипкен. 140 гектар суланы кестирип эгелээш, каш-ла ажыл хүннеринде организастыг дооскан. Комбайннерлер М. Херел-оол, М. Байбанов олар хүн нормазын барык будун чартык катап ажырып, мурнакчыларның одуруунда кирген. Ам олар баштай бышкан 300 гектар кызыл-тасты кестирип кирипкен. Баштайгы хүнде 120 гектарның тараазы ажаап алдынган болгаш гектардан-на 6 центнер дүжүт алдынган.

Совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди комбайннерлерниң, тараажыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп, хову турлагларында ниитиниң чемненилгезин, организастап, чурттаар черлерде четчир санныг орун-дежинти салган, Кызыл-булуңну, чунар-бажыңны дерип кылган.

Бастыртынган центнер тараа бүрүзүн удур-ла арыглааш, шыгжамырже уруп, сайгарып турар. Совхозтуң тараажылары тараа талазы-биле ажыл-агыйның күрүне планын чедиишкинниг күүседир сорулгалыг ажылдап турарлар.

* * *

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда Дең-Терезин совхозтан 3 комбайн чаа дүжүттүң тараазын ажаап кирипкен. Олар баштайгы хүн 77 гектар черниң тараазын кестирип, гектардан 9 центнерни алганнар.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНГЕ ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIV съездизинге СЭКП ТК-ның чедирген байырында чугаалап турары-биле алырга, коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында социал-экономиктиг, политиктиг, культура тургузуушкун айтырыгларын шиитпирлээринге профэвилел организацияларының ужур-дузазы кажангызындан-даа артык улгадып турар.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет профэвилелдер чоннуң чаагай амыдыралын хандырар херекке улуг өрүкту эртиеннер. Профэвилелдерниң ажылының кол-ла артазы болза социалистиг чарышты экономикаже угландырары, ону хөгжүдери болур.

Амгы үеде республикада хөй-хөй профэвилел организациялары социалистиг чарышты организастаарын болгаш чарышка алган хүлээлгелерни күүседири дээш боттуг ажылды чорудуп турар. Профэвилелдерниң ажыл-чорудулгазының дугайында айтырыгны партия комитеттери бюро база ниити хуралдарга удаа-дараа тургузуп турар апарган. Партияның Кызыл хоорай комитеди, Улуг-Хем, Тожу райкомнары ол айтырыгны пленумга тускай тургускулаан.

Ажыл-ишчилерниң ортузунга партия болгаш ажыл-агый удуртукчуларының илеткелдерни, беседаларны, лекцияларны кылып турары күзенчиг түңнелдерни берген. Чижээ, кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң планы күүсеттинген болгаш үлетпүр продукциязын сайгарарының чеди айларда саарылга планы 108,7 хуу четкен. Пландан ажыр саарган продукция 2 миллион 32 муң рубль болган. Ол болза эрткен чылгызынга деңнээрге, 1 миллион 8 муң рубль хөй болганы ол.

Партия организацияларының хүлээлгези болза профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазын ажылчы чоннуң чогаадыкчы идепкейин көдүреринче, социалистиг чарышка алган хүлээлгелерни күүседиринче, коммунистиг күш-ажыл коллективи дээш демиселди улам-на калбартырынче угландырары болур. Амгы үеде профэвилел организациялары боттарының кол кичээнгейин мал чемнериниң белеткелинче, дүжүт ажаалдазын өй-шаанда болгаш чидириг чок эрттиреринче мөөңнээн. Бир чугула сорулга болза механизаторларга болгаш бүгү ажыл-ишчилерге ажылдаарының болгаш чурттаарының эң таарымчалыг байдалын тургузуп бээри болур. Хову турлагларын чаагайжыдыр дериири, ниитиниң чемненилгезин эккижидери болгаш амыдыралдың база культураның эң чугула чүүлдерин профэвилел организациялары кичээнгейге алыры болур.

Колхозтарга профэвилелдерин тургусканы болза чүгле оларның кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле харыысалгазын улгаттырып турар эвес, харын хоорай биле кедээниң амыдыралын чоокшулаштырар база ажылчынның индустриальдыг күш-ажылы биле кедээниң ажыл-ишчизиниң ажылының аразында боттуг ылгалды чоокшулаштырары чергелиг кончуг улуг сорулганы база шиитпирлээр ужурлуг.

Материалдыг чаагайжыдылганы эккидери, бүдүрүлгениң ажылын кижээ таарымчалыг болдурары, ажылчы чоннуң дыштанылгазын чөп организастаары профэвилел организацияларының ажылында бир кол чүүл болур. «Тыва даг-дүгү» комбинатта партком секретары эш Кленов профэвилел организацияларының ажылын шак ындыг принцип-биле удуртуп турар. Профэвилел организациязынга партийжи удуртулганы күштелдиргени эки түңнелдерни берген. Комбинат бүдүрүлге программазын доктаамал ажыр болгаш долдур күүседип келген. Комбинатта ажылчын кижиниң айда ортумак шалыңы 170 рубль чедип турар.

Ажылчы чоннуң кижизидилгезин организастаарынга, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, ниитиниң болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарынга профэвилелдерниң харыысалгазы база өзүп турар. Республика типографиязында, алгы заводунда, «Тиилелге», «Межегей», «Найырал» совхозтарда, Дуржулга станциязында, Ак-Довуракта партия комитеттери клубтарга лекцияларны, беседаларны үргүлчү эрттирип, ужуражылгаларны болгаш айтырыг база харыы кежээлерин организастап турарлар. Ол черлерде боттуңгур уран чүүл коллективтери база чогуур деңнелде ажылдап турар.

Ынчалза-даа элээн хөй партия комитеттери профэвилел организацияларының ажылын ыракта четпес удуртуп турар. Ооң хараазы-биле профэвилел организациялары эң чугула айтырыгларны кончуг оожум шиитпирлеп турарлар. Ындыг черлерге «Кызыл тудугда», «Тыва даг-дүгү» тудугда, «Элегес» совхозта партия комитеттерин хамаарыштырып болур. Партияның Каа-Хем биле Бии-Хем райкомнары профэвилел организацияларының ажылын удуртурунче база-ла кошкак кичээнгей салып турарлар.

Профэвилелге кежигүн киирип алырынче чамдык черлерде ыракта четпес кичээнгей салдынып турар. Чижээ, Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхозта бүгү ажылчыннарның чүгле 39 хуузу профэвилел кежигүннери. Профэвилелге ажылчыннарның кирип турары Эрзин, Бай-Тайга районнарда база куду.

Областың профэвилел чөвүлели болгаш ооң область комитеттери ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIV съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл оюнга хамаарыштыр, инек саарының, дүжүт ажаарының, ажыл шагын чидирер чорукту кызырарының, механизмнерни ажаа тургуспас талазы-биле демисел чорударының, бүдүрүлге болгаш тудуг черлериниң ажылын эртемге үндезилеп организастаарын калбартырының маргылдааларын чарлаан болгай.

Профэвилел организациялары чарлаттынган маргылдааны канчаар организастап турарын доктаамал контрольга алыры — чер-черде партия организацияларывыстың эң чугула сорулгаларының бирээзи болур.

СОВЕТ УЛУС ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИР

Кремльде чугаалажыышкыннар

ЧССР-ниң Президентизи Людвик Свобода баштаан Чехословак Социалистиг Республиканың төлээлериниң болгаш СЭКП-ниң база Совет чазактың удуртукчуларының аразында чугаалажыышкыннар август 24-те үргүлчүлээн.

Ук чугаалажыышкыннар август 23-те ышкаш, эш хуунуң ёзузунуң ак-кара чок байдалынга эрткен.

* * *

ЧССР-ниң Президентизи Людвик Свобода баштаан Чехословак Социалистиг Республиканың төлээлериниң болгаш СЭКП-ниң база Совет чазактың удуртукчуларының аразында чугаалажыышкыннар август 25-те үргүлчүлээн.

Моон мурнунда-даа боор турган ужуражыышкыннарга ышкаш, санал-оналдарны эш хуунуң ёзузунуң ак-кара чок байдалынга солушкан.

Чугаалажыышкыннар август 26-да база үргүлчүлээн.

СЭТА-ның ДЫҢНАДЫЫ

Чехословакиядан кээп турар медээлерден алырга, август 24-те ол чуртка байдал ындыг-ла өскерилбээн. Ынчалзажок, мурнунда медеглээни ышкаш, реакцылыг күштер политиктиг байдалды чидиглендирер оралдажыышкыннарын соксатпайн, өнчүк-чөңгээлерни өөскүдүп, чурттуң патриотчу күштеринге болгаш эвилелчи социалистиг күрүнелерге удур калчаалыг нугулчу пропаганда кампаниязын чорудуп турар.

Чөңгээчилер эвилелчи армияларның дайынчыларынче от ажыдар таварылгалар үргүлчү болуп келген. Чижээ август 23-те албан черлериниң бажыңнарынга таңныылдап турган солдаттарны автоматтар-биле боолаан. Кем-буруулуг идегеттер хоралакчы чоруктарны үүлгедип турар. Оруктарга моондактар кылып, транспорт болгаш харылзаа чепсектерин үрегдеп турар. Прагадан болгаш чамдык өске-даа хоорайлардан боо-чепсектиң чажыт складтары тывылган. Прага районнарының бирээзинге өжээнниг пропаганда чорудуп турган үезинде чер адаанда бункерде чажырып каан радиостанциязын илередип тыпкан. Аңаа боо-чепсекти база чажырып каан болган.

Контрреволюстуг өлүрүкчүлер чонну эвилелчи армияларга удурланыштырарын оралдажып. Чехословакияның ак сеткилдиг хамаатыларын коргудуп, социалистиг чаалап алыышкыннарны камгалаарынга туржуп турары дээш, оларга болгаш оларның өг-бүлезинге кыжанып турарлар. Чехословак улустуң өжээнниг дайзыннары чаштынып хөделбишаан, чүвениң байдалын чепсектиг үскүлежиишкиннерге болгаш хан төгүүшкүнүнге чедирер дээш, чуртка аай-баш чок байдалды, кара-туразында өлүрүп шаажылаар чорукту тургузарын оралдажып турарлар.

Даштыкыдан айтыышкын ёзугаар кылып турар от-биле ойнаар бо айыылдыг херек кедизинде барып ону үүлгедип турар кижилерниң боттарынга удур угланы бээр.

Мындыг байдалда чоннуң чамдык кезии чуртка хөй айлар дургузунда шаптык чокка нептередип турган антисоциалистиг пропаганданың салдарынга ам дээрезинде алзып турза-даа, чехословак улуска холун сунуп дузалап келген акы-дуңма чурттарның алган хемчеглери чүге эргежок чугула апарганы ЧССР-ниң ажылчы чоннарынга улам тодаргай апар чыдар.

ЧССР-ге социализмниң туруштарын быжыглаары-биле алдынган шиитпирлиг хемчеглер антисоциалистиг күштерниң контрреволюстуг планнарының хуусаазын эрте илередир арганы берген, ук планнарны ыяк, бүгү талалыг белеткеп турганы ам илерээн.

Ол күштерге дузалаарынга империалистиг күштер ам идепкейжип, боттарының чурттарында болгаш Каттышкан Нациялар организациязында политиктиг шугулдаашкыннарны калчаалыы-биле калбартып турар. Ол империалистиг ниити шуугаазынга Югославияның болгаш Румынияның удуртукчулары каттышканын кичээнгейге алза чогуур, олар Чехословакияның антисоциалистиг күштеринге идепкейлиг дузаны чедирип турарлар. Чогум-на бо хүннерде Чехословакияның кызыгаарындан дашкаар турар политиктиг авантюристер боттарының чажыт үүлгедиишкиннерин Белградта болгаш Бухарестиде кылып турарлар.

Антисоциалистиг күштерниң Югославияда өмээржикчилериниң кайы хире дендеп турарының дугайын чехословак айтырыг дээр чүвеге хамаарыштыр өнчүк-чөңгээлиг медеглелди КНО-га Югославияның чазааның чоруткан херечилеп турар: ол медеглел НАТО чурттарының туружу-биле шуут дүгжүп турар. Пекинде Мао-Цзэ-дунның бөлүү бо айтырыгга АКШ болгаш Югославия дег база-ла ындыг янзылыг хөделип үнген.

Чехословакияда хөделип турар контрреволюстуг күштер болгаш даштыкыда оларның өмээржикчилери социализмниң болгаш ЧССР-ниң тускай дугуннаашкынының камгалаары-биле эвилелчи күрүнелерниң алган хемчеглерин «эжелээшкин» янзылыг көргүзерин барла шаа-биле оралдажып турарлар. Боттарының интернационалчы хүлээлгезинге шынчы социалистиг күрүнелер акы-дуңма чуртка боттарының ийи талалыг болгаш хөй талалыг керээлер ёзугаар хүлээлгелерин күүседири-биле келген деп чүве бүгүдеге билдингир болгай. Оларның дайынчылары Чехословакияже эжелекчилер эвес, а аңгы талазы-биле акы-дуңма болуп чедип келгеннер. Олар ЧССР-ниң ажылчы чоннары-биле кады контрреволюцияга ойтур шавыышкынны бээр, социализмниң хереээ дээш туржур болгаш база Чехословакияның болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының тускай догуннаашкынынга база айыыл чок чоруунга кыжанып келген айыылды чайладыр дээш чедип келгеннер. Олар чүгле ол буянныг хүлээлге күүсеттингенде ЧССР-ниң девискээринден үнүп чоруур.

Акы-дуңма социалистиг чурттар социализмниң чаалап алыышкыннарын болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының айыыл чок чоруун шиитпирлиг болгаш чайгылыш чок камгалаарынга бүрүн чаңгыс эптиг. Алдынган хемчеглерниң үндезилелдиин болгаш чогуур үезинде болганын бүгү чехословак улус билир болгаш үнелеп көөр дээрзинге кандыгдаа чигзиниг турбас.

Бир үн-биле деткиишкин

Чуртта болгулап турар митингилер, хуралдар дугайында медээлер чурттуң бүгү булуңнарындан кирип турар. Оларның киржикчилери совет чазактың болгаш социалистиг өске-даа чурттарның чазактарының ЧССР-де социализмниң херектерин камгалаары-биле алган хемчеглерин чугаажокка деткип турарын илергейлеп турарлар.

КИЕВ. «Ленинчи дарган» заводка болган хөй кижи киржикчилиг митингиге Чехословакияның девискээринге чорупп турган «Хартыга» деп партизан отрядының командири чораан, чехословак орденнерлиг, электросварщик В. Н. Быковтуң чугаалааны:

— Дайын чылдарында чехословак черге Совет Эвилелиниң болгаш ЧССР-ниң эң дээре оолдарының ханы хөйү-биле төгүлген. Контрреволюцияның, империализмниң хөлезилекчи күштериниң талазындан бистиң ниити чаалап алыышкыннарывысты узуткал. Акы-дуңма чуртта социалистиг тургузуушкунга кыжаныг кылырын демиселге амы-тынын берген маадырларның өмүнээзинден болдурбас бис. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның Чехословакияның улузунга дуза көргүзер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглериниң эң-не изиг-биле деткип турар бис.

МИНСК. Чехословакияда болуушкуннар совет кижилерни дүвүреттпес эргажок. Реакцылыг күштер аңаа капитализмниң катап эгидерин шиитпирлээндир. Ынчалза-даа ол ынчаар болбас! — деп, Минскиде Октябрь революциязы аттыг станок тудуг заводунуң ажылчыны И. Х. Корильчик чугаалаан. Чехословакияны фашистиг эжелекчилерден хостаарынга киржип чораан кижи мен. Ол чуртка дайын соонда үеде-даа чордум. Чехословак ажылчын аңгыга чогуур өйүнде дузаны көргүскен деп, станок тудугжулары санап турар бис. Чехословакияны социалистиг лагерьниң чурттарындан хоора тырттар дээн оларның бодалы бүтпес, ону империалистер билип алзыннар!

ТАШКЕНТ. Ында электронут техника заводунуң коллективиниң митингизинге инженер М. А. Саркасов чүве чугаалаан. Акы-дуңма чехословак улустуң социалистиг чаалап алыышкыннары социалистиг дем каттыштырылга чурттарының бүгү ажылчы чоннарынга бир дөмей үнелиг дээрзин ол демдеглээн. Ынчангаш социализмниң бүгү дайзыннарынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээринге ол дем каттыштырылгазының кежигүннери белен дээрзин империалистер билип алзыннар.

АШХАБАД. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, «Кызыл маска» заводтуң ажылчыны Б. Хоммадов коллективиниң хуралынга мынча дээн:

— Совет болгаш чехословак улустарның найыралы фашистиг эжелекчилерге удур кады демиселге төккен ханы-биле быжыглаттынган. Контрреволюцияның кыжаныын чайладыр талазы-биле Чехословакияның улузунга дуза көргүзери — бистиң интернационалчы хүлээлгевис.

Ашхабадтың локомотив депозунга, Ленин аттыг шил комбинадынга, идик фабриказынга, «Ашхабадтудуг» тресте болган өске-даа бүдүрүлгелерге ажылчы чоннарның хуралдары база болгулаан.

ЛЬВОВ. Социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырылгазындан чаңгыс-даа чуртту хоора тырттып алырын кымга-даа, кажан-даа болдурбас бис. Львовтуң авточудурукчулер заводунга болган митингиниң киржикчилериниң чугааларының утказы ындыг турган.

— Совет Эвилелиниң ажылчыннары бистерни чехословак ажылчыннар-биле сырый найырал холбаштырып турар деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры токарь М. Г. Валуха чугаалаан. Бис ону доомча чок эрттирип каап шыдавас бис, чехословак өңнүктерге дузалаар бис!

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

Чехословак Социалистиг республиканың партия болгаш күрүне удуртукчуларының дилээн Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттарның хандырганын чүүлдүг — деп деткээн хуралдар Барыын-Хемчик районнуң үлетпүр бүдүрүлге, транспорт, албан организация черлеринге калбак, массалыг болуп эрткилээн. Социализмниң чаалап алыышкынын чехословак черге улам быжыглаарынче кыйгырган бо хуралдарга шупту 5 муң ажыг кижи олурушкан болгаш хөй-хөй кижилер санал берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, фашистиг эжелекчилерден Чехословакияны хосташкан «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегинде ажылдап турар И. Панегин бодунуң саналынга:

— Социалистиг лагерьни быжыглаары депшилгелиг кижи төрелгетенниң ыдыктыг хүлээлгези. Бистиң чазаавыстың болгаш өске-даа социалистиг күрүнелерниң ап чоруткан бо хемчээн дыка чүүлдүгзүнүп, деткип тур мен. Чехословакияның хөй национальдыг чону боттарының шилип алганы социализмниң аас-кежиктиг оруу-биле хөгжүүр ужурлуг — деп ол сөзүн дооскан.

* * *

БАЙ-ТАЙГА районнуң «Тээли» суурунуң Культура бажыңынга хөй кижи киржикчилиг хурал болган. Аңаа район төвүнүң чурттакчылары, район башкыларының август чөвүлел хуралының киржикчилери олурушкан.

— Чехословакияның девискээринче совет болгаш эвилелчи чепсектиг күштерни киирген и чогуур үезинде алдынган хемчег болган. Ол болза Чехословакияда социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаар болгаш быжыглаар дугайында сагыш салыышкынны болган — деп, ол хуралдың киржикчилери санаан.

Ажылчы чоннарның ындыг хуралдары «Мурнакчы» колхозка, «Тээли» совхозтуң «Найырал» салбырынга болуп эрткилээн.

* * *

ЧӨӨН-ХЕМЧИК районнуң «Большевик» колхозунга болган хуралга колхозчу Доңгак Паныын-оол сөс алгаш, мынча дээн:

— Бистер, Совет улус боттарывыстың интернационалчы хүлээлгевиске шынчы бис. Чехословакияны социалистиг лагерьден чарар арганы контрреволюсчуларга бербес бис. Ынчангаш эвилелчи чурттарның Чехословакияга шериг дузазын киириштирбишаан, көргүзүп турар дузазы кончуг-ла чөптүг-дүр.

Колхозчунуң ол чугаазынга хуралдың өске киржикчилериниң күзел-бодалы илереттинген.

* * *

Ындыг хуралдар **КАА-ХЕМ** районнуң «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарынга «Бурунгаар» совхозка, районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга болгаш оон-даа өске коллективтерге болуп эрткилээн.

— Акы-дуңма улустар Чехословакияны камгалаар хүлээлгелиг. Ынчангаш социалистиг чурттарның ап турар хемчеглерин деткип тур бис! — деп, ол хуралдарның киржикчилери чаңгыс эп-сеткилдиин илереткеннер.

ГФР-ниң чазаанга удурланыышкын

ГФР-ниң чагырга черлериниң илергей өөнмчидип турарындан ССРЭ-ниң Боннда элчин черинге, ССРЭ-ниң элчиниңиң бодунга хамаарыштыр тургустунган, канчап-даа таарышпас байдалга холбаштыр ГФР-ниң чазаанга шиитпирлиг удурланыышкынны дамчыдып бээри-биле Совет чазактың даасканы ёзугаар ГФР-ниң элчин черинге ССРЭ-ниң даштыкы херектер министерствозу август 24-те удурланыышкынын медеглээн.

Дүржок бөлүк хулиганнар совет элчин черинче кирер болгаш оон үнер эжиктериниң шуптузун чоокта чаа бүзээлээш, ооң өй-тавында ажылдаарынга херек кырында шаптык таварыштырып турган. Элчинге болгаш элчин чериниң ажылдакчыларынга хамаарыштыр чөңгээлиг үүлгедиглер болган деп ССРЭ-ниң ДХМ-ниң медеглелинде айыткан.

Ындыг чөңгээлерни совет кижилер херекке албайн азы уттуптуп болур деп ГФР-ниң чазаа санаар болза, оон алдагдал кылганы ол болур ийик деп чүвени онзалап айыткан.

ССРЭ-ниң элчин чериниң, ооң ажылдакчыларының айыы чок чоруун хандырарынче угланган хемчеглерни саадатпайн алырын болгаш совет төлээ черлериниң чогумчалыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды хандырарын Совет чазак ГФР-ниң чазаандан негээн. Элчинге болгаш элчин чериниң ажылдакчыларынга хамаарыштыр болган чөңгээлиг үүлгедиглер талазы-биле буруулугларны кезедирин Совет чазак база негээн.

НОГААН ШУУДУГ

РЕПОРТАЖ

Күскү кааң хүн. Кезек-кезек бичии сырыннап турган. Чыраа-Бажы суурдан хем унун куду хаптывыс. Ооращ-Хавакта тарып өстүргөн кукуруза участогунга келдивис. Бедик мөгеннерлиг тевелер дег чеди комбайн агрегаттары «хову даңгыназын» ажааган. Ажыл кидин түлүк. Узун, калбак хөй бүрүлерлиг, салбактыг мочактарын колдуктарында кыскылапкан шыргай ногаан арганың аразы-биле бар чор бис.

— Бо участоктуң кукурузазы чаагай бе — деп совхоз директору Анатолий Дунчунович Аржаалайдан айтыра аарак чугааладым.

— Ындыг-ла харын. Бо-даа шала хирелиг, оюк-деликтиг үнген-дир. Моон-даа эки черлер бар болдур ийин — деп, ол харыылады.

Чеди агрегаттарның ажааган дүжүдүн хүлээп ап, сөөрткен автомашиналар олуй-солуй чаржып маңнашкан. Күдер кара эрлерге башкарткан «СК-26»-лар ногаан шыргайны кыргый шаап хээндектевишаан, автомашиналарның кузовтарынче булгуруп-ле турлар. Ногаан чүъктүг автомашиналар Хорум-Даг сүт-бараан фермазынче доозунун бургуратпышаан.

Удаткан чок участоктуң дүжүдү тодуу ажааттынган. Агрегаттар, автомашиналар Чыргакы хемниң солагай талакы ол чарыы кайы сен дээнзиг чорупту.

М. Чылбак-оол, К. Калдар-оол, М. Дойдуужук, Д. Дандар-оол олар составтыг М. Хыйыр-оолга удурткан суггатчылар звенозунуң Оңгар-Буга участогунда ёзулуг-ла чаагай дүжүттүг кукуруза үнген.

«СК-26» комбайннар бөлүктеп ажаар арга-биле Шык-Бажы, Көк-Тал, Ооращ-Хавак участоктарының кукурузазын ажаагаш, Шык-Бажы сүт-бараан фермазының кыштаанда 1480 тонна ногаан массаны силостаан. Ам оларның ажылы Хорум-Даг фермазында чоруп турары ол.

— Ниитиниң малынга шыктыг, эң-не эки коолулуг чем кукуруза ажаалгазын чоокку хүннерде доозар бис. Демниг иш чүнү-даа дескедир эвес. Чехап кириптээлиңер — дээш, Доңгак Байлаң-оол ногаан шыргайже шымнып кирипти. Комбайнның мотовилазы дээскинери билек-ле кырында хоолайдан ногаан хээндектер машина кузовунче урдунуп эгеледи. Ооң дараазында Күжүгет Эзир-оолдуң, Владимир Моңгуштуң, Ооржак Калдар-оолдуң болгаш оон-даа өскелерниң башкарган агрегаттары ажылче сүрүштүр кирипкен. Кукуруза ажаалгазы шалыпкын темпилиг.

Хорум-Дагның хойлашпак эдээнде ферма кыштааның кедээ талазында ногаан дөң минута бүрүзүнде-ле бедивишаан. Самосвалдардан кээп дүшкен массаны ийи трактор тырый бастырып, туруш чок ажылдаан. Ында айыырлар-биле чепсегленген элээн каш ишчилер дүшкен ногаан хээндекти тракторларның тырый базарынга эде салып база чайжок ажылдаан турар.

Ам совхозтуң 800 гектар кукурузазындан 350 гектар кестинген болгаш оон ниитизи-биле 1800 тонна ногаан масса силостаттынган. Оңгар-Бугада 250 га кукурузаның гектар бүрүзүнден 250 центнер алдынып турар.

Комбайнерлерниң чарыжынга Күжүгет Эзир-оол, Владимир Моңгуш, Доңгак Байлаң-оол, Ооржак Калдар-оол олар шылгарап, ээлчегде 6,9 га онаалгаларын 9—12 гектар чедирип турарлар. Кукуруза сөөртүп ажылдап турар автомашина чолаачылары М. Өнер-оол, М. Белек, М. Удуй-оол, чудурукчулер Э. Белекей, С. Хүлер-оол, Н. Карасал, С. Опан-оол, тырый бастырыкчы трактористер М. Бора-Хопуй, М. Назыты оларның шудургу ажылы макталдыг.

Кукурузачыларның хову турлаанда оларның дыштаныылгазынга таарымчалыг байдал тургустунган. Ак болгаш чылыг чоорганнарлыг, оруннар шевергин салдынган.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда кукуруза ажаап алыышкынының моон соңгаар-даа чогумчалыг болуруң амгы байдал бадыткап турар. Ынчалза-даа четпестер база бар. Кукурузаны чидириглиг ажаап турар. Аңгыстарда хөй мажак чер санай чыткылаар. Автомашиналар-биле ам-даа четпес хандыртынганындан комбайннар машиналар манап 20—30 минуталарда куруг тургулаар таварылгалар бар.

Совхозта парткомнуң болгаш партия эге организациязының кошкак кичээнгей салганы-биле көскү агитация хову турлаанда чок. Кукуруза ажаалгазы совхозка эгелээнден бээр 10 ажыг хонук эрткен. А бо үениң дургузунда агитхуудус чаңгыс-ла катап үнген. Агитаторларның үнү дыңналбайн турар.

Чыраа-бажыжылар 8000 тонна кукуруза массазын силостаар планын чедиишкинниг күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

ЧУРУКТА: Күжүгет Эзир-оолдуң башкарган «СК-26» комбайны кукуруза ажаалгазында.

М. СЕВЕН.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Үргүлчүлевишаан

«Найырал» совхозтуң Кара-Талда коммунистиг күш-ажылдың сүт-бараан фермазының коллективи коммунист Сат Самый-оолдуң удуртулгазы-биле мал чемниң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Ферма бо хүннерге чедир 54,4 тонна ногаан сигенни сарааттааш, 436 центнер будук-бүрү чемни белеткээн.

Бо ажылга ферма ажылдакчыларындан аңгыда, школачылар киржип турар. Оларның аразында Вера Даржаа, Ховалыг Анаң, Дандар Кызыл-оол, Калзан Чолдакай, Сандан Балзан онза идепкейлиг киришкен. Мал чемнериниң белеткели ам-даа үргүлчүлевишаан.

◆

КУКУРУЗА

«Тээли» совхозта кукуруза ажаап алыышкыны эгелей берген. Баштайгы хүннерде 222 га черден 867 центнер ногаан массаны силостаан. Мында кукурузачылар аразында чарышты беш хонук санында үндүрүп турар. Баштайгы түңнелде комбайнер Салчак Хүреп эң-не бедик көргүзүглүг болуп, үш хүн иштинде 35 га черниң кукурузазын ажаап алган.

ТУКТУ ТУТПУШААН

Ниитиниң малынга 382 тонна сигенни белеткээр дээш планын исирачыларның кыйгырыынга соруун киргеш, 450 тоннага күүседир деп бедиткен хүлээлгени алган «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының ишчилери мал чеми белеткелиниң фронтузунда бир демниг ажылын үргүлчүлевишаан.

Салбырның Борис Кууларга удуртнан сигенчилери август 15-ке чедир 377 тонна сигенни белетиээш, партномнуң, ажылчын комитединиң болгаш совхоз дирекциязының мал чеми белеткелиниң талазы-биле салбырлар аразынга шилчиир Кызыл тугун 30 рубль акша шаңналы-биле кады чаалап алган. Сөөлгү хүннерге чедир хорум-дагжылар хүлээлгезин ажыр, сигенни 465 тоннага күүсеткеш, шилчиир тукту быжыы-биле тутпушаан.

Салбырның ишчилери ам 1200 га тарымал сиген болгаш 350 га кукуруза ажаалдазынче кирген.

КОЛ ЧҮВЕ— УТКАЗЫ

Пропагандист дээрге массага партийжи сөстү чедирер, марксизм-ленинизмниң революсчу теориязын билип алырынга чонну өөредир кижи-дир. Пропагандистиң ажылы ёзу барымдаалаан — чыылган улуска-ла бодунуң темазынга хамаарышкан чүүлүн чугаалап бээри-биле кызыгаарланган эвес, харын ооң чедирген сөзү дыңнакчыларның бүдүрүлгеде ажылынга идиглиг болурун чедип алыр ужурлуг. Харын мону барымдаалааш, бодунуң кылыр беседазын тургузуп, аңаа дыңнакчыларның ажылынга, амыдыралынга холбашкан чижектерни көргүзүп, ону сайгарып тургаш, тайылбырлаар болза, ол үре-түңнелдиг болур.

Маңаа пропагандистиң мергежили, ол ажылга ынаа, теманы, билдингир кылдыр тайылбырлаары, темазын ооң эки билири кол рольду ойнаар. Харын-на ындыг болур болза, марксизм-ленинизмниң кол чүүлдерин СЭКП ТК-ның амгы үениң байдалында партийжи пропаганданың сорулгаларының дугайында айтышкынынга дүүштүр дыңнакчыларга чедишкинниг чедирип болур.

Орус экономистерниң ажылчын аңгы политиктиг демиселдиң идеязын билип шыдавас деп бадыткап турганынга удур В. И. Ленин ол идеяны эң-не хожудап калган-даа ажылчын билип ап шыдаар, ону ынчаар боттандырар төлээде кол негелде болза пропагандист кижи билдингир, ажылчын кижиге чоок дылга база ооң бодунга билдингир фактыларны чижек кылдыр ап, аңаа даянып алгаш, тайылбырлаары болур деп бижип турганын утпас ужурлуг бис. Мынчангаш ол байдал бистиң хүннеривисте-даа пропагандистиң ажылының кол принциви болур.

Илеткелди, лекцияны, дыңнадыгны дыңнакчыларга эң билдингир, эң солун кылдыр кылыры берге. Бо сорулганы чедишкинниг шиитпирлээр дээр болза, чугаалаар чүвениң планын тургузуп, ону кандыг хевирлиг кылдыр чорударын ханы бодап, бүгү талазы-биле белеткенири чугаажок. Ооң-биле кады политиктиг билии, культура деңнели деӊ эвес дыңнакчылар-биле холбажыр апаар дээрзин база утпас.

Чугаалап бээриндеи аңгыда, дыңнакчыларның кичээлге канчаар белеткениринге дузалаары база бир шиитпирлиг чүүл ол болур. Чижээлээрге, конспектини канчаар эң-не таарымчалыы-биле кылырынга дузалаар, сүмелээр. Конспектини янзы-бүрү кылдыр кылып болур. Чамдык кижилер бүдүн абзацтарны, харын-даа номдан бүдүн арыннарны дужуруп бижип алгылаар. Ооң ажыы эвээш. База бир чамдыктар конспект кылырын бүгү чүвениң дүлгүүрү ол-дур деп санааш, база-ла кыдыраашка бар-ла чүүлдү долдур бижип ап, ылаңгыя кичээлге олургаш, ол бижип алган чүүлүн ёзугаар, ону анаа-ла шээжилеп алганы-биле чугаалаксаар. Ол база четпес. Чүвениң утказынче ханылап кирбейн, анаа-ла шээжилээрге билиг черле ханы эвес болур, аңаа теоретиктиг анализ кылдынмас.

Ынчангаш конспектини кижиниң өөредилгезинге ажыктыг кылдыр кылырынга дыңнакчыларны чаңчыктырары чугула. Тодаргайлаарга, оларны боду ажылдаарынга өөредир, номчаан чүвезин бодунуң бодалы-биле сайгарар болза эки. Чүнү номчудум, ында чогум чүнүң дугайын чугаалаан-дыр дээрзин дыңнакчы эки билип алыр. Номчуп олургаш, чижээлээрге, чүүлде кол чүвени ылгап билир, ынчангаш улуг-даа, бичии-даа номнардан конспект кылганда, ону эң допчузу-биле, бодунуң сөзү-биле кыдыраашка бижиир, кол чүве ол-дур.

Бир эвес кандыг-бир цитатаны ол хевээр бижип алыр дээн болза, кол утканы, кол угланыышкынны тодараткаш, өскелериндеи уштунуп турар бодалды бижип алыр. Ол дээрге өске сөстер-биле илереттинмес, ындыг иле домактар болур болгай. Ооң-биле кады чурагайларга, география аттарынга, аттарга хамаарышкан чүүлдерни ыжкындырыг чокка, шевергин кылдыр демдеглеп алыр.

Пропагандист кижи бодунуң чугаалаар чүвези дыңнакчыларга чедингир, дээштиг болзун дээр болза, чугаалаар чүвезин бижип алыр болза, ол кончуг эки болур. Бижип алза-даа, оозун баштай бодунга ыткыр кылдыр номчуп алыр болза, улам эки.

Дыңнакчыга бодалдарны чугаалап турда, ол өйде пропагандистиң кайы хире сорук кириишкинниг, солун чижектерлиг чугаалап турары база улуг ужур-дузалыг. Бодунуң үезинде ажылчын революсчу Петр Алексеевтиң ажылчын аңгының күчүлүг холу көдүрлүп үнүп келир дээн утка-биле чугаалаан сөстери ол үеде ажылчын аңгыга кайы хире улуг салдарлыг болганын бистиң партияның төөгүзүн өөренген кижилер шуптузу билир болгай. Ону ол улуг көдүрлүүшкүн-биле чугаалаан. Ынчангаш бистиң пропагандистеривис бо чижекти база бодап алгаш, бодунуң пропаганда ажылынга ону таарыштыр ажыглаар болза, черле ажыктыг болур ийик.

Ынчангаш эки чугаалаан сөстер база эки ажыл-херек-биле дөмей дээрзин бодаар ужурлуг. Ынчаарга кандыг-бир темага чүве чугаалап тургаш, районнуң, колхозтуң, коллективтиң амыдыралындан чижектерни кийрип чугаалаары улуг ужур-дузалыг. Чижээ, В. И. Ленинниң намдарын өөренип тургаш, аңаа холбаштыр ооң төрүттүнген хүнүндеи бээр 100 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың коллективте кайы хире чоруп турарын черле чугаалаар апаар.

Кичээл санында баштайгы минуталарда материалды катаптаарынче база кичээнгей салыр. Дыңнакчылар айтырыгга харыылап турда, үзе кирбес. Бир эвес ол ындыг-ла ылавылалдыг эвес чугаалаан болза, өске дыңнакчы ону эдип, немеп болур. А пропагандист кижи сөөлүнде түңнеп чугаалап бээр. Ооң-биле кады өөредилгеге хамаарышкан көргүзүг материалдарын ажыглавас, немелде номнарны номчувас, конспект чок болур болза, өөренип турган чүүлүн ханды билип ап шыдавас дээрзи билдингир-дир.

Бодумнуң пропагандист ажылымның дуржулгазын көргеш, үстүнде айыттынган допчу бодалдарны маңаа чугаалаксаан кижи мен. Пропагандист кижиниң ажылының чедишкинниг болурунга өске-даа хөй ажыктыг аргалар, бодалдар, тайылбырлар бары чугаажок. Ынчангаш ол бүгүнү дуржулга солчурунуң аргазы-биле билчип ап турар болза, ол улам эки.

М. КУДИНОВА,
пропагандист.

Каа-Хем район, Сарыг-Сеп школазы.

ДҮЖҮТТҮҢ ЧОЛУ—ИШЧИНИҢ ХОЛУНДА

Күзүн аңдарган чер—дүжүттүң үндезини

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдеринге, мал ажылының дүрген көдүрлүүшкүнүнге бааза болур тараа ажыл-агыйын дүрген хөгжүдер болгаш ниитиниң малының чем-суурун быжыглаар.

Хөрзүнү ажылдап кылыр системаның чугула хемчеглеринге чайгы, күскү чер аңдарылгазы болгаш тарылга мурнунда хөрзүн болбаазырадылгазы кол черни ээлеп турар. Ол бүгү хемчеглер хөрзүнге шык чыылдырарынга болгаш ону кадагалап арттырарынга чугула болуп турар.

Бистиң республиканың байдалынга күскү чер аңдарылгазы бок үнүштер-биле демиселге кол чүүл болуп турар. Күскү чер аңдарылгазы хөрзүнден бок үнүштерниң үрезиннерин арыглаарынга, хөй чылдыг бок үнүштерниң дазылдарын чок кылырынга дузалаар болгаш хөрзүнге бок үнүштер үнерин болдурбас.

Күскү чер аңдарылгазының системазынга кол чүүл ону чорударының хуусаалары болур. Эң эки хуусаа мал чеми, силос болгаш эрте быжар тараа культураларын ажаап алганының соон дарый үе болур. Хөрзүннүң чылыы 10—12 градус турда аңдарган күскү чер күш-ажыл чарыгдалын артыкшылдыг эгидип болур деп чүвени эртем болгаш практика бүзүреддиг көргүскен.

Амгы үеде республиканың колхоз, совхозтары хөй-хөй га шөлдерден тараа, кукуруза болгаш чаңгыс чылдыг сиген культураларының дүжүдүн ажаап алган. Ынчангаш күскү чер аңдарылгазын хөй га шөлдерге калбартып болурунуң аргалары бар. Эки агротехниктиг хуусааларда аңдарган күскү чер элээн хөй немере дүжүттү бээр деп чүвени ам тараажы бүрүзү билир. «Тиилелге», «Россия», «ҮТКА 25 чылы», «Сут-Хөл», СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтар, Каа-Хем районнуң «Тиилелге», Ленин аттыг, «Коммунизмче орук», Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы», «Коммунизмниң херели» колхозтары каң-халыынныг-даа чылдарда күзүн аңдарган шөлдерден магадылалдыг дүжүттү ажаап ап келген. Бо чылын безин ол ажыл-агыйлар тараа культураларының га бүрүзүнден 5—8 центнер, мал чеми культураларның (кукуруза болгаш горох холумак сула) багай эвес дүжүдүн өстүрүп алган.

Ынчалза-даа күскү чер аңдарылгазын чер бүрүде болур чогууру-биле үнелевейн турар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери күскү чер аңдарылгазын хуусаазында чорударын чугулалап көрбейн, ук ажылдың агротехниказының негелделерин үреп турар. Аңдарылганы илиирлер, хөрзүн дескилээр херекселдер, аңдазын бижектери чок чорудуп, оргалар болдуруп, кыдыра чарар таварылгалар кайы хөй. Бо таварылгада буруу агрономнарга болгаш механизаторларга катай онаажыр. «Чыраа-Бажы», «Барлык», «Тес-Хем», «Найырал», «Элегес» совхозтар эрткен чылдарда хөрзүнү кылын тарылга шөлдерин чүгле 8—10 см чарып турган, а ол ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери ажылды үрей кылыр кижилерге дээштиг хемчеглер хүлээтпейн турган. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары күскү чер аңдарылгазының планын чыл бүрүде күүсетпейн келген болгаш тараа, мал чеми культураларның үрезинин чазын удур аңдарган шөлдерге чажып тарып турар.

Келир чылдың дүжүдүнге республиканың ажыл-агыйлары 155,2 муң га күскү черни аңдарар планныг, а август 20-ге чедир чүгле 38 муң га күскү черни аңдарган. Ол дээрге планның чүгле 2,4 хуузу-дур.

Бо ажылдың талазы-биле Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары онза хожудап турарын айтыры чугула. Ол районнар чыл бүрүде көдээ ажыл-агый культураларының чавыс дүжүдүн ап турар, бо четпес ажылдың кол чылдагааны ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери чер ажылының агротехниказының негелделерин сагывайн, тараа болгаш мал чеми культураларның шөлдериниң хөй нуруузун чазын удур аңдарып, үрезин чажып тарып турары болур. Бо чылын база ол районнарның ажыл-агыйлары күскү чер аңдарылгазынче амдыгаа чедир кирбээн. Ол ажыл-агыйларда күскү чер аңдарылгазынга ажылдаар агрегаттарның ажылының график планнары тургустунмаан, ажыл онаалдаларын тус-тус трактористерге чедир бербээн, күскү чер аңдарылгазын эки агротехниктиг хуусааларда чорутканы дээш немелде төлевирни механизаторларга тывыспайн турар.

Күскү чер аңдарылгазын организастыг чорудары-биле тракторларны болгаш аңдазыннарны четче белеткевээн. Бо ажылдың изиг түлүк үезинде «Өөк», «Тээли», «Найырал», «Тес-Хем», «Улуг-Хая», «Тиилелге», «Межегей» совхозтарның ук ажылче хаара тудкан тракторларының хөй кезии анаа турар болгаш ээлчег нормалары күүсеттинмейн келген.

Бо чылдан эгелээш, хөрзүн хат үрээриинден когарап турар хөй тарылга шөлдерлиг ажыл-агыйларның хөй нуруузунга шөлдерни дилиндектей тарып, үрезин чажар ажылды калбартып эгелээн. Ынчангаш республиканың элээн хөй ажыл-агыйлары ындыг шөлдерни дилиндектей тарыыр арганы ажыглап эгелей берген. Бо арганы ажыл-агыйлар күскү чер аңдарылгазынга калбаа-биле ажыглап эгелээри чугула.

Бо чылын республикага 49 муң га тараа шөлүн дилиндектей тарыыр арга-биле аңдарарын көрген.

Күскү чер аңдарылгазын эң эки агротехниктиг хуусааларда чорудары чугула. Ындыг хуусаа ам келген. Ынчангаш бо ажылды бүгү тала-биле шапкынчыдары болгаш организастаары негеттинип келген.

Ажыл онаалдазын агрегат бүрүзүнге чедирери болгаш ажылдың шынарын шыңгыы хынап, хүлээп алыры негеттинип турар. Бо шалыпчы ажыл-агыйжы кампанияга тракторларны бөлүглеп ажыглаар арганы нептередири болгаш күскү чер аңдарылгазынга күш-ажылга немелде төлевир тыпсырын шыңгыы чурумчудары хүнүн соңгаарладып болбас сорулгазы апарган.

Эки агротехниктиг хуусааларда чоруткан күскү чер аңдарылгазы муң-муң тонна немелде тараа болгаш мал чемнери деп чүвени ажыл-ишчи бүрүзү билир ужурлуг. Ол ажыл республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының хөгжүлдезин дыка дүргедедир арганы бээр.

Республиканың ажыл-агыйларының удуртукчулары, специалистери болгаш тараажылары, күскү чер аңдарылгазының планын күүседир, ол ажылдың шынарын экижидер дээш бүгү күжүн салыры негеттинип турар.

Күскү чер аңдарылгазы — келир чылдың дүжүдүнге идегелдиг магадылал.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

БУЯННЫГ ИШТИҢ МААДЫРЫ

Элегеске аян туткан

Эткир үннүг тракторну... деп, чүгле бодунга дыңналыр кылдыр ырлавышаан Хомушку Намчылович комбайнның септелгезин ылавылап, эң сөөлгү хыналдазын дооскан. Дуржулгалыг механизатор ажылының түңнелинге сеткили ханза-даа, ам-даа бир чүвени чедир кылып, быжыглап алыксаазы келир болган. Ажаап алыышкын үезинде хүн, шак бүрүзү үнелиг, септеттинип, кылдыныр турар чай чок болгай. Ооң кадында тарааның дүжүдү хирелиг, ону кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыры чугула.

Хомушку Намчылович ажылын дооскаш, өөрүнүң аразынче кылаштапкан. Аныяк механизаторлар болганчок-ла ооң арга-сүмезин дилей бээрлер. Үжен ажыг чылдар иштинде тараажының буянныг ажыл-ижинге бердинген механизатор бодунуң мурнунда база бир хүлээлгени ханы медереп чораан. Ол аныяктарга үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг. Ону, ооң бедик адын, арын-нүүрүн сөглеп, сагыш-сеткилин хөлзедип кээр апарганы база анаа эвес. Бо чылдың июнь 19-та Тывага көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң талазы-биле алдар хавыязы дээш Хомушку Намчылович Буянга Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору деп бедик атты тывыскан.

«Элегеске аян туткан...» Эх, эрткен чылдарның сактыышкыны кээрге магалыың аар. Элегеске көдээ ажыл-агыйның баштайгы тыва механизатор кадырлары күш-ажылчы шылгалданы ап, быжыгып турган үе ол. Үжен чылдар мурнунда Барыын-Хемчик кожууннуң Эрги-Барлык чурттуг аныяк оол Буян Элегестиң күрэкоолумунга ажылдаар дээш чедип келген.

Часкы тарылга үези. Буянга үш аът, үш илиирни хүлээдип берген. Ортузунда аътты мунгаш, чортуп билир, кайгамчыктыг солун ажыл болган. Ооң соонда чер суггарып, сиген, тараа кезер машиналарга ажылдап, аныяк оолдуң күш-ажылчы амыдыралы шуудаан. Ынчалза-даа Буянның сеткил-сагыжы оожургал чок, дүжүнде безин тракторист апарган, Элегестиң делгем ховуларын аңдарып турар болган.

Шойдан куткан ЧТЗ-ге
Ширик, хөрзүн чымчаклайын
Чолаачызы Чавыдакка

Чижек норма чиикелейн — деп ынчангы аныяктар ырлажып турган. Баштайгы механизаторлар, суураглыг ырның маадыры Чавыдак, ооң өөрлери Шөмбүл, Аржаков, Ширин-оол, Беляев болгаш Кенденек оларга ырак кожуундан келген оол чоргаарланып, чайлыг үе бүрүзүнде-ле кайы бирээзинге дузалажып, азы аңаа сонуургал-биле чеде бээр турган. Аныяк назынның күзели күштүг. 1939 чылда Буян трактористер курузунга өөренип кирген. Аът, шары бажы мунуп чораап тыва оолдарга тракторну башкарып билир кылдыр өөредип турган башкызы Константин Глушковту, механик Хертек Делег-оолду Хомушку Намчылович бөгүнге чедир утпайн, чылыг сеткил-биле сактып чоруур.

1949 чыл—Хомушку Намчыловичиниң трактористеп ажылдаа-ла 10 чыл болган оюу. Хоочун тракторист комбайнның штурвалын долгап, «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозка ажылдап эгелээш бөгүнге чедир-ле совхозтуң хоочун механизатору деп атты салбайн, ажылдап чоруур.

— Хар-назының улгаткан-дыр, Хомушку Намчылович. Бодуңарга чиик өске ажылче шилчизиңерзе чүл, малдан-даа кадаргай сен — деп, чамдык улус аңаа сүмелегилээн. Дадаш чок, оожум чаңныг, чолдаксымаар мага-боттуг механизатор бо чылын 50 харлаар. Ынчалза-даа ол буянныг ажыл-ижинден адырлыр хөңнү чок.

— Алдан ажыг харлыымга чедир ховудан, техникадан чарлып шыдавас мен — деп хоочун механизатор шын-на сеткили-биле харыылаар. Ажылга эрестиң, техниканы билири ооң сөстерин бадыткап турар.

Ажаап алыышкын бүдүүзүнде механизаторларның мурнундан Хомушку Намчылович сөс алгаш сезон үезинде 400 гектардан эвээш эвес черниң таразын ажаап алырын хүлээнген. Бо хүннерде Арыг-Үзүүнүң ховуларында дүжүт ажаап, чай чок ажыл-иште алыскан Хомушку Буянның өг-бүлези-биле каксы таныжып-сывысса база артык эвес. Ооң кадайы, 1943 чылдан бээр Ленинчи намның кежигүнү Түлүш Дензиновна Хураганмай база-ла буянныг ие, олут билбес ажыл-ишчи кижи. Бажыңынга баарга ол хөйнү чугаалап, Хомушку Буянның шаңнал, макталын сонуургадыр. Буянның 1954 чылда Москва чедип БКАД-тың киржикчизи болганын билип ап, 14 хүндүлүг бижиктерин, «Социалистиг чарыштың тергиини» деп хөрек демдээн, эрткен юбилейлиг чылда Шушенское —Москва—Ленинградче чорааш тырттырган чуруктарын, база «Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору» деп алдын үжүктер-биле бижиттинген кылын дептерни көөр бис.

Тюлюш Хураганмай база-ла 30 чылдар бурунгаар Чаа-Хөлден Элегеске ажылдап чеде бергеш Буян-биле өг-бүлени тудуп, могаг-шылаг чок ажылдап келген. Ам ол совхозтуң 829 баш хаваннарын азыражып турар. А июнь айда 107,5 тонна хаван эъдин, азы 1130 хаванны семирткеш кады ажылдап турар өөрү Моңгуш Дадар-оол, Кончук Саара олар-биле күрүнеге дужааганнар. Олар хонукта 330 грамм семиртилгени чедип алыр хүлээлгезин күүседип шыдааннар. Буянныг ада-иениң уруглары база-ла эки чаңчылды салган, ажыл-иш, өөредилгеде хаара туттунган. Школада өөренип турарларындан аңгыда, улуг уруу Александра Хомушку «Барлык» совхозта бухгалтер, а Тамаразы Арыг-Үзүүнде кассир.

Буянныг, аас-кежиктиг, ажыл-ишчи өг-бүле, Тываның көдээ ажыл-агыйының хоочун кижилери Буян биле Хураганмай, төрээн совхозунуң хөгжүлдезинге төлептиг улуг-хуузун кийрип чоруур болгаш амдаа кийрерлер.

К. ШАНГЫР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Шеф-биле

Чөөн-Хемчик районда мал чеминиң белеткелиниң темпизи өзүп турар. Колхоз, совхозтарның бо талазы-биле ажылынга Чадаана хоорайның чурттакчы чону улуг дузаны чедирип турар.

Эрткен дыштаныр хүннерде Чадааның автотранспорт бүдүрүлгезиниң, амыдырал-хандырылга комбинадының, районнуң кижи болгаш мал эмнелгелериниң, харылзаа белдириниң ажылдакчылары сиген шөлдеринге барып шеф ажылдарын чорудкан.

Көдээниң ажыл-ишчилери хоорайның ол дузазы дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Шеф ажылдарының киржикчилери 250 тонна сигенни чер-черде сараттаан.

Сессияга чугаалашкан

Чоокта чаа ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң сессиязы болуп эрткен. Хөй ниитиниң корум-чурумун үрээр чорукка удур демиселди күштелдирер дугайында партияның болгаш чазактың шиитпирлерин болгаш «Хулиганнааны дээш харыысалга онаарын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыының районда күүседип турарының байдалын сессия хүн айтырыынга чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле районнуң милиция салбырының начальниги эш А. Меж-дугородов илеткел кылган.

Илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар бо чугула шиитпирниң боттанылгазы дээш чер-черде хоорай, көдээ Советтерниң чамдык ажылдарны кылганын демдеглээннер. Хуралдың түңнелинде хоойлу-дүрүм камгалалының талазы-биле совет органнарының сорулгазын айыткан делгеренгей шиитпирни хүлээп алган.

Сессия организастыг айтырыгларны база чугаалашкан.

ТУДУГ БОЛГАШ ООҢ ТЕМПИЗИ

Колхоз тудуу

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак хоорай биле көдээниң амыдыралында боттуг ылгалдарны чоокшуладыр талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Аңаа дүүштүр бистиң Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң баштаар чери төпте чурттап турар кижилер-биле ыраккы одарларда малчыннарның амыдырал чуртталгазында боттуг ылгалдарны чоокшулаштырарының хемчээн боттандырып эгелээн. Колхоз төвүнде чурттап турар кижилер чаагайжыды туткан бажыңнарны ээлилеп, чунар-бажыңга кирип, уруглары ясли ийикпе садка тургузуп, кино болгаш концертти көрүп, ниитизи-биле алырга, амыдыралдың бүгү-ле чаагайжыдылгалары-биле хандыртынган турар.

Колхозтуң тудуг бригадазының мурнунда салдынган сорулга хүндүлүг болгаш харыысалгалыг. Чон сууржуун амыдыралче кирзе-даа, бүрүн чаагайжыдылганың айтырыы ам-даа четче шиитпирлеттинмээн. Ыраккы одарларда малчыннарның чуртталга деңнели төп черниңинге ам-даа четпээн. Тудуг бригадазының амгы үеде кол сорулгазы болза колхоз төвүнде-даа, ыраккы одарларда-даа чурттап турарларга чаагайжыды туткан бажыңнарны бээри болур.

Тудугжуларның шалыпкын күш-ажылының ачызында бо чылдың планында көрдүнген чуртталга бажыңнарының кол тудуу доозулган болгаш ам пландан ажыр малчын өг-бүлеге бир бажыңны, ийи аал иштичурттаар 2 өрээлдиг башкылар бажыңының тудуу доозулган.

Тудуг бригадазы бүдүрүлге тудугларын база кылып турар. Кайызынга-даа 450 хой кирер ийи чаа кажааның тудуу доостур болгаш ажыглалга кирер. Бисте тудугнуң шапкын чорудуп турарынга идиглиг чүүл болза тудуг материалдарын белеткеп алырынче улуг кичээнгей салып турарында. Бо чылын үш муң кубометр тудуг ыяжын белеткээш, сөөртүп алыры планнаттынган турган. Ыяш белеткелчилериниң база механизаторларның кызымаккай күш-ажылының түңнелинде ол онаалда чедишкинниг күүсеттинген. Колхоз бодунуң бүдүрүлгезинге чеден муң кезек туйбуну. 40 тонна чугайны кылып алганы тудуг ажылының темпизин дыка дүргедеткен.

Тудуг бригадазы чаңгыс улуг коллектив болза-даа, бодунуң кылып турар ажылының аайы-биле тус-тус звеноларга чарлып турар. Чижээ, штукатурларның ийи, тудугжуларның (хана салыкчыларының) үш, оон ынай чазаныкчыларның, ыяш дилигчилериниң, суугу салыкчыларының звенолары ажылдап турарлар.

Бистиң механизаторларывыс эки машина-трактор мастерскаязынга ажылдаарын шагда күзээннер. Ынчангаш тудуг бригадазы ол тудугну кылып турар болгаш удавас ажыглалга кирер. Бодунуң техника тургузар, септелге чорудар черинин бар болуру механизаторларның ажылының темпизин шапкынчыдар болгаш шынарын бедидер. Оон ынай бистиң колхозта ортумак школаның өөреникчилери болгаш башкылары бус-биле чылыдар одалга системазы ажылдай бээрин аажок күзеп турганнар. Ол-даа күзел ам боттаныр. Бус-биле чылыдар одалга системазын школада тургузуп турар черде бүдүн звено ажылдап турар болгаш өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда ажылын доозар. Ол болза тудугжуларның өөреникчилерге болгаш башкыларга чаа өөредилге чылының эгелээринге таварыштыр туткан белээ болур.

Тудуг бригадазының звеноларында мурнакчы кижилерниң хүрээлени улам-на өзүп турар. Саая Бандай, Серенмаа Бандай, Т. Ооржак, Т. Хомушку, С. Байыр, Т. Хомушку, А. Сундуй болар бажыңның иштики дериилдезин, штукатура кылырын чорударынга мергежээн мурнакчы тудугжулар болур. Чагыр Доңгак, Чылбак-оол Доңгак, Сендаш Хомушку, Сарыглар Доржу, Сарыглар Делгер-оол, Хертек Алдын-оол олар эң шалыпчы тудугжулар. Туйбу бүдүреринге мергежээн Санчы-оол Доңгак, Дыргынмай Оолак, Кылаң Ооржак олар база-ла мурнакчыларның одуруунда.

Бистиң бригаданың суугу салыкчылары Иргит Дамба биле Кокпалаар Салчак оларның кылып турар ажылын бедии-биле үнелеп, боттарын колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары кылдыр санап турар бис. Ук эштер Кызыл хоорайга суугу салырының тускай курузун дооскаш, чогуур документини алгаш, колхозунга чанып келгеш, мергежээн ажылын соксаал чок кылып келгеннер.

Тудугжуларның хуралын ай санында эрттирип, аңаа социалистиг чарыштың хүлээлгелериниң күүселдезин түңнеп, чарыштың тиилекчилеринге шаңнал-макталды тыпсып турары тудуг ажылының темпизин дүргедедиринге, шынарын бедидеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

К. ХЕРТЕК,
колхозта тудуг бригадири.

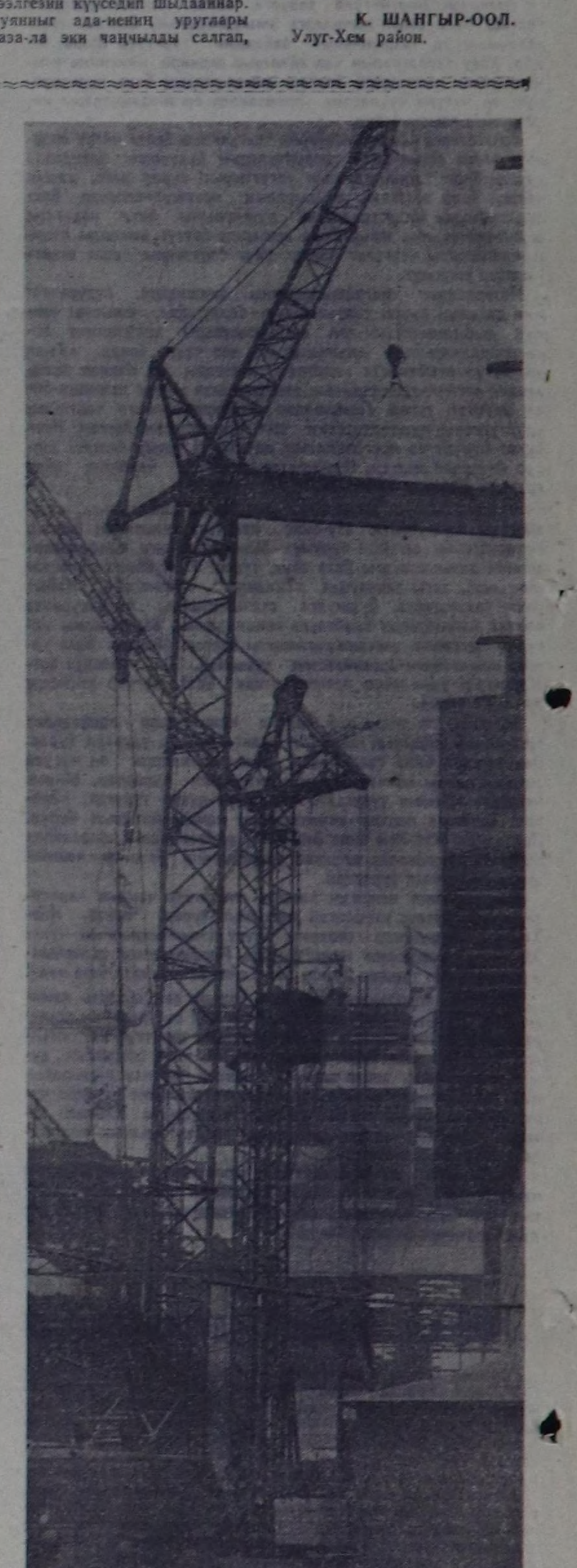

Челябинскиниң металлургия заводунда кислород-конвертор комплексизиниң тудугжулары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чарышты калбаа-биле нептереткен.

Бо чылын Челябинскиниң конвертор каңын Төрээн чуртка бээр деп кыйгырыг-биле олар ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: конвертор корпузунуң тудуг участогунда.

В. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаЗы.

Бөдүүн
совет кижи

КОЖАВЫСТЫҢ ИЖИ

Оон-биле чүгле эртен эрте азы кежээ орай ужуражыр мен. Чүге дээрге ажылының аайы ындыг. А ужуражы бергеш чугаалажырга чоорту-ла тудуг темазынче шилчий бээр. Ынчан ажылынга бердингени, анаа ынаа ындыг-дыр ийин моон деп бодаардан өске чүү-даа меңээ артпас.

— Тудугдан өске чүве бодалында чок чүве бе. Эш-өөрү-даа кээрге демги-ле тудууң хөөрээр... — деп оон кадайы эмчи сестразы Валентина Ивановна кожамны бирде чемелей-даа берген олургулаар.

— Силер ынча дивеңер. Тудуг дугайында ынчаар солун кылдыр чугаалаар кижини черле дыңнаваан мен, Валентина Ивановна — деп, ону оожургаткаш, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң проравы Георгий Петрович Чертовтуң солун чугаазын хөй удаа дыңнап келдим.

Чоокта чаа бир-ле кежээ херим иштинде чодураа дөзүнге олуруп алгаш, ажыл-херектеривистиң, амыдырал-чуртталгавыстың дугайын чугаалажып ор бис. Оон чоорту-ла тудуг темазынче чугаавыс шилчээн. Ол канчангаш тудугжу апарганының дугайын меңээ мынчаар хөөреп орду:

— Тандыда Березовка деп бичии суур бар. Ада-ием, хадуңмам ында. Кадай база ол чер чурттуг. Школага өөренип тургаш бир чылын барбайн барган мен. Чогум кандыг чылдагаан-биле барбааным болдум безин билбес мен. Ол-ла күзүн суурнуң тудугжулары-биле найыралдажы бергеш, бок-сак ажылын кылчып чоруп турдум. Бир-ле катап оларга чедип кээримге: «Балды тудаарыңның безин аянныы кончуг. Тудугжу болур болзуңза черле талант бар-дыр» деп баштактандылар. Оларның чугаазында шын чүве турган база магат чок. Баштактанып турарын биле тура-ла шынга апкан мен. Улуг улустар боттарының бригадазынга мени хүлээп алгаш, өөредип эгелээн. Бирде бергези-даа аажок. Школамны хей-ле кагдым, өөренир чүвемни деп бодап-даа келгилээр мен. Бодумнуң мындыг бодалдарымны тудугжу акыларымның чамдыктарынга чугаалаарымга: «Өөренири кажан-даа орай эвес. Четтигер сен. Баштай амыдыралдан эки өөренип ал» дээш хаайынга-даа какпастар. Ынчан-на тудугжу болур дугайында быжыг бүзүрел бодалсагыжымга бадыткаттына берген чүве. Он чеди харлыымдан тура салым-чолумну тудуг-биле холбап алганым ол...

Георгий Петрович Чертовтуң хары ам 34. Он чеди чыл дургузунда тудуг херээнге бодун бараалгадып келгенин бодап көөрге солун болгаш адаарганчыг.

— Тудугжу болуру белен эвес. Сорук чок кижи болза шыдашпайн баар. Мурнунда чылдарда төлевир эвээш, ажылдың механизациязы куду дээш черле кандыг бергелер турбады дээр. Ынчалзажок бедик мергежилдиг тудугжу болурун шиитпирлеп алган болгаш чүге-даа торулбайн бурунгаарлап-ла ор мен. Анаа тудугжу турумда бригадир кылып каан. А бригадир кижи өскелерден билиг-даа, мергежил-даа талазы-биле бедик турар ужурлуг дээрзин бодап келгеш, тудуг талазы-биле техникумга өөренип кирдим. Ону удавас доозар мен. Хүндүс ажылдааш, кежээ өөренири ындыг-ла белен эвес. Каш чыл бурунгаар Коммунистиг партияның хурээлеңинге кирдим. Бо чорук мээн хууда харыысалгамны улам бедидерин негеп келген. Оон соонда тудуг эргелелиниң администрация чери болгаш партия организациязы прорабтап ажылдаарын сүмелээн. Ажыл башкарары дээрге нарын-даа, харыысалгалыг-даа. Коммунист кижи болганымда ойталаар аргам чок. Тудуг ажылын экижитсин дээш меңээ идегеп турары билдингир болган. Саналды хүлээп алгаш, ажыл башкарып турар мындыг мен ийин — деп, ол уламчылады.

Коммунист Георгий Чертовтуң тудугже оруун бөдүүнү-биле силерге дамчыдарга мындыг. Бо каш сөстү чазып-сайгарар, улам делгереди чугаалаар чүве болза, ама-ама саазын чедишпейн баары чугаажок. А бир эвес бо кижиниң тудугга ол хире хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгениниң кол чылдагаанын чаңгыс сөс-биле чугаалаар дээр чүве болза: «Ажылга ынакшыл, кижилерге бараан болур талазы-биле бодунуң шын туружун тыпканында» деп каш сөс четчир хевирлиг.

— Бүгү назыныңарны тудугга бараалгадырыңар ол тур але?— деп, оон чамдыкта айтыргылаар мен.

— Ам канчаар. Кижи ортузу чедер чыгап чорааш тудугжунуң дипломун алыр мен. Тудугга чуртталгамның эң эки чылдарын бараалгаттым. Бир эвес ам тудуг ажылын каар болзумза, оон хомуданчыг чүве чок болур—деп, Георгий Петрович харыылаар. Бодап-даа көрүңер. Эштиң чугаазы дыка-ла уткалыг-дыр.

Кызылчыларның четтикпейн манап турары тудуглар бар. Ол болза политиктиг чырыдыышкын, универсалдыг магазин болгаш поликлиниканың тудуглары-дыр. Ук тудугларны прораб коммунист Георгий Чертовтуң участогунуң Сергей Надысин биле Анатолий Мостовских оларга удурткан бригадалары тудуп турар.

— Политчырыдыышкын бажыңының ханаларын тудуп дооскан бис. Ам дээвиирин шывары арткан. Ооң арай саадап турар чылдагааны болза, ханаларның кырынга салыр фермалар дээр узун конструкцияларның чогу болур. А универсалдыг магазин тудуу ноябрь чыскаалы таварыштыр ажыглалга кирер дээрзинге бүзүрээр мен. Ында бистиң кылыр чүвевис чок. Бүгү тудуг ажылдарын дооскаш, шеверлекчилерге дамчыдып бердивис. Поликлиника тудуун база-ла бис харыылап турар бис. Бир эвес шеверлекчилер эки ажылдаар болза, бүдүн чартык ай дургузунда ук тудуг холдан үнүп болур. Ателье—база-ла чугула тудуг. Ооң чүгле таваан салып алган бис — деп, прораб Чертов чугаалаар.

— Тудуг ажылдарын бедик бүдүрүкчүлүг чорударынга шаптыктап турар чүүлдерге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер? — деп айтырыгны Георгий Петровичиге хөй удаа салып, ооң харыызын кичээнгейлиг дыңнап келген мен.

— Сөөлгү чылдарда тудугларны материалдар-биле хандырар ажыл чүгээр экижээн. Ынчалзажок биске тудуг материалдарының баазазы турган болза, магалыг-ла ийик. Хандырылганы чеже-даа экижитсе чедишпейн баар чүүлдер тургулаар. Мен бодап көөрүмге тудуг ажылдарынга шаптыктап турар кол чүүл—кадрларның чедишпези ол. Бистиң бригадаларывыста Оюн Сандан-оол, Александр Росков, Николай Окороков ышкаш кайгамчык тудугжулар бар. Олар ышкаш кадржаан тудугжулар хөй турган болза дыка-ла эки. Бистиң бригадаларывыста районнардан болгаш Кызыл хоорайдан келген аныяктар база бар. Олар улуг акыларының дузазы-биле тудугжунуң хүндүлүг мергежилин чедиишкинниг шиңгээдип, политехникумнуң кежээки салбырынга өөренири-биле аттарын бижидип алган. Бир эвес тудугга ажылдаарын күзээн аныяктар биске кээр болза, боттарывыстың найыралдыг өг-бүлевиске күзелдиивис-биле хүлээп алыр бис. Чүгле хүлээп алыр эвес, а ниити күш-биле өөредип, мергежилдиг тудугжулар кылдыр белеткээрин кижи бүрүзү бодунуң хүндүлүг хүлээлгези кылдыр санап турар — деп, прораб чугаалап орар.

Кижилерге чаа бажыңны бараалгадыры, оларның ажылдап чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары дег чаагай херек кайдал, өңнүк? Коммунист Георгий Чертов мындыг чаагай херекке киржир аас-кежиктиг тудугжу кижилерниң бирээзи болур.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

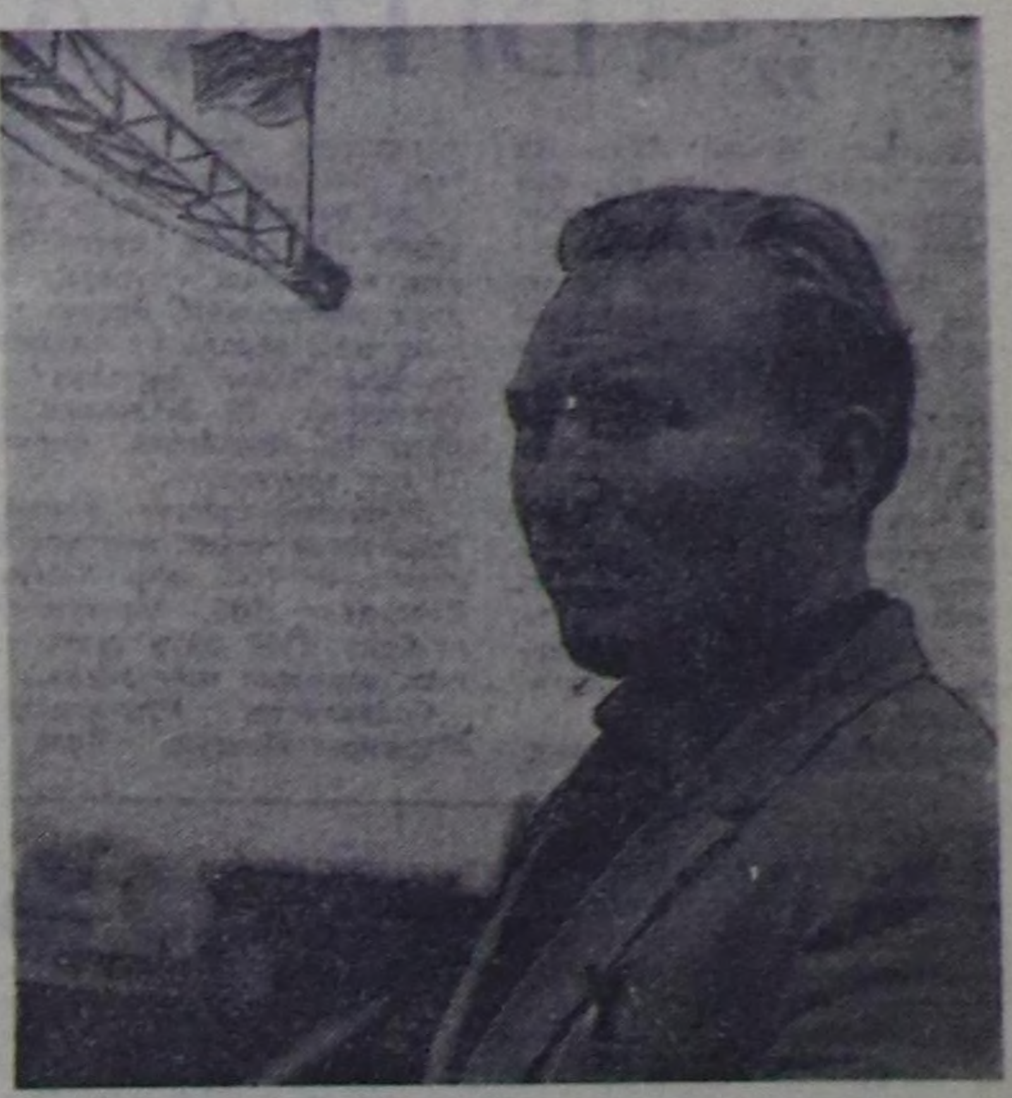

ЧУРУКТА: «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң проравы, коммунист Георгий Чертов.

Фотозу Ю. Косарьковтуу.

БАЖЫҢ КОМИТЕТТЕРИНГЕ БҮГҮ ХЕМЧЕГ-БИЛЕ ДУЗАЛАЖЫР

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Күрүнениң чуртталга фондузун эргелеп башкарарынга бажың комитеттериниң ролюн күштелдирер дугайында» доктаал үндүрген.

Бажың комитеттери күрүнениң чуртталга фондузун чуртталга черлериниң ажыглал организацияларының камгалаарынга, чоңга бараан болурун экижидеринге дузалап турар.

Воронежтиң, Краснодарның, Волгоградтың чуртталга черлериниң ажыглал организациялары чуртталга фондузун каража чок ажыглаарын бажың комитеттериниң дузазы-биле чедип алган. Аңаа ажыл-иш бүдүрбейн электри күжү, оттулар чүүл, суг, газ ажыглаары оранчок эвээжээн, ажыл-ишчилерге бараан болурунуң культуразы бедээн деп, ол документиде демдеглээн.

Ындыг болза-даа ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң чамдык күүскомнары, профэвилел чөвүлелдери болгаш комитеттери бажың комитеттериниң ажыл-чорудулгазынче ам-даа четпес сонуургал салып турар. Эң эки бажың комитеттериниң ажыл дуржулгазы калбаа-биле нептереттинмээн. Бажың комитеттериниң эргелерин чуртталга черлериниң организацияларының удуртукчулары чөрчүп үреп турар фактылар бар деп, доктаалда чугаалаан.

Бажың комитеттерин бүгү хемчеглер-биле деткиирин болгаш оларга дуза чедирерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга, Москва, Ленинград хоорküүскомнарынга, профэвилел комитеттеринге даасkan.

Чуртталга черлериниң ажыглал организацияларының ажыл-чорудулгазынга бажың комитеттериниң идепкейлиг киржирин хандырары, чуртталга бажыңнарын эдилээрин экижидеринче угланган оларның саналдарын өй-шаанда чугаалажып турары, оларның илереткен четпестерин чайладыр хемчеглерни алыры эргежок чугула деп, доктаалда айыткан.

Россия Федерациязының чазаа болгаш ВЦСПС Москвага районнарның бажың комитеттериниң хөй-нитти чөвүлелдерин тургузуп турарының дуржулгазын чүүлдүг деп санаан. Хөй-ниитиниң ындыг чөвүлелдерин тургузарын ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга, профэвилел чөвүлелдеринге болгаш комитеттеринге сүмелээн.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС күрүнениң чуртталга фондузунга бажың комитединиң дугайында дүрүм бадылаан.

(СЭТА-НЫҢ КОРР).

КОНТРРЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ПЛАННАРЫНГА СОГУУШКУН

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман-совет найырал ниитилелиниң төп баштаар чери акы-дуңма чехословак улуска дуза чедирер талазы-биле Совет Эвилелиниң, Болгарияның, ГДР-ниң, Польшаның болгаш Венгрияның алган хемчеглеринге байыр чедирген.

Совет улус, чех болгаш словак патриоттар Чехословакияны хостаарда когаралдарга таваржырда, Чехословак Социалистиг Республиканың чаалап алыышкыннарын 1968 чылда контрреволюцияга узуткадыр дивээн-не болгай. Совет Эвилели бодунуң төөгүлүг хөгжүлдезиниң хөй демиселдиг болгаш тиилелгелерлиг 50 чыл үезиниң дургузунда улустарның хосталгазы дээш, оларның национал эрге-ажыктары дээш, оларны империалистиг айыыл кыжаныышкынындан камгалаарынга үргүлчү ак сеткилдиг туржуп келген. Боннуң пропаганда төптери Чехословакияга дуза чедирер хемчеглерге удур калчаалыг нүгүлчү антикоммунистиг кампанияны калбарткан. Контрреволюцияга болгаш ооң өөскүдүкчүлеринге удур угланган согуушкун чиге дээштиг болган деп үүвени ол көргүскен дээрзин ук ниитилелдиң төп баштаар чериниң медеглелинде чугаалаан.

Герман-совет найырал ниитилелиниң кежигүннери ССРЭ биле ГДР-ниң аразында акы-дуңма эвилелди улам быжыглаарынче бүгү күжүн салыр деп, медеглелде демдеглээн.

«ЧССР-де социализмни камгалаар хемчеглерни бүгү делегейде тайбынны камгалаарынга болгаш Европаның айыыл чок чоруунга киирген улуг-хуу деп санап тур бис. Ол хемчеглер социалистиг күрүнелерниң улустарының амыдыралчы эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар болгаш милитаризмниң, агрессияның, өжээнзирек чоруктуң күштеринге удур угланган. Ындыг болганда, Европаның социалистиг чурттарынче контрреволюциязын дажыглап киирер деп оралдажып турган дайынзырак империалистиг күштерниң үүлгедиглерин хоруур хемчеглер алдынган»— деп, Лейпцигте Карл Маркс аттыг университеттиң калбарткан академия сенадының ректоралының медеглелинде чугаалаан.

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Эшти хирлап» солун Чехословакияда социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаан хемчеглерни ажылчы чоннарның чүүлдүг деп санап турар митингилериниң Венгрияда эртип турарын дыңнаткан. Ындыг митингилер Будапештиң Май 1 аттыг дааранылга фабриказынга, Барыын Венгрияда Залаэгерсегтиң транспорт машиналары кылыр заводунга, Дбернин вагон, машина заводунга болгаш өске-даа бүдүрүлге черлеринге болган.

«Эшти хирлап» солун Чехословакияда байдал-биле номчукчуларын таныштырбышаан, СЭТА-ның, совет солуннарның дыңнадыгларын, акы-дуңма чурттарның информация агентилелдериниң болгаш парлалгазының дыңнадыгларын парлап турар.

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол Арат Республиканың хөй-ниитизи акы-дуңма чехословак улуска чепсектиг күштер-биле катай эргежок чугула дузаламчыны бээр дугайында ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның шиитпирин изиг-биле чүүлдүгзүнүп, деткээнин илергейлеп турар.

Чехословак улуска эвилелчи социалистиг чурттарның дузаламчызы акы-дуңма ол улустуң социалистиг чаалап алыышкыннарын, социализмниң болгаш тайбыңның херээн империализмниң, реакцияның кемниг халдаашкыннарындан камгалаар — чаагай сорулгалыг деп, моол хөй-ниитиниң төлээлекчилери «Үнэн» болгаш өске-даа солуннарның арыннарында демдеглеп турар.

Социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырылгазындан ооң чаңгыс-даа звенозун чарар арганы империалистиг, контрреволюстуг күштерге, оларның чалчаларынга кажан-даа бербес деп, олар медеглээн.

«Чехословакияның салым-чолун ак сеткилдиг кижи бүгүдези, акы-дуңма чурттарның хамааты бүгүдези херекке албайн барып шыдавас. Акы-дуңма чурттарның улустары Чехословакияга дузалавышаан, боттарының интернационалчы хүлээлгезин күүседип, пролетаржы дээди эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар деп ынчангаш санап турар-бис»—дээрзин моол хөйжу. Күш-ажылдың Маадыры Б. Санжав Моолдуң радиозун дамчыштыр медеглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финн Турку хоорайда Совет кол консуль черинге суднолар кылыр «Вяртсиля» деп бүдүрүлге чериниң ажылчыннарының болгаш ФКП-ниң организацияларының төлээлекчилери чораан. Олар ук бүдүрүлге чериниң партия организациязының медеглелин дамчыдып берген. Ында ылаңгыя мынча дээн:

«Финляндияның эң улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзиниң коммунистери бистер Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелинге болгаш ооң Коммунистиг партиязынга бүрүнү-биле бүзүрээнивисти илергейлеп тур бис. Чехословакияга социализмни болгаш тайбынны быжыглаар сорулганы барымдаалааш, ында контрреволюстуг күштерге ойтур шавыышкын бээр дээш социалистиг беш чурттуң саналын ёзугаар боттандырып турар хемчеглерни бүрүнү-биле деткип тур бис».

Эвилелчи социалистиг чурттарның кады боттандырып турар хемчеглерин Финляндияның Компартиязының округ организациялары шиитпирлиг деткээн.

Коменлааксо округтуң коммунистериниң болгаш ФКП-ниң округ комитединиң медеглелинде мынча дээн: Социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаарынга шиитпирлиг турушкан акы-дуңма партиялар-биле ук округтуң ФКП комитеди болгаш коммунистери чаңгыс сеткилдиг. Чехословакияда байдалдың чидигленгени капитализмниң болгаш социализмниң күштериниң аразында аңгы демиселиниң чидигленгенин илергейлээн. Округтуң коммунистери болгаш оларның удуртулга чери сөөлгү хүннерде чоруткан ажылдарынга ону демдеглээн.

Бистиң организациявыс «бодунуң чуртунга социализм тургузарының үргүлчүлээр арганы Чехословакияның улузунга хандырып бээринге дузалыг хемчеглерни чүүлдүг деп санап тур» деп, ФКП-ниң Тампере округ организациязының резолюциязында демдеглээн.

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң аныяк коммунистери Чехословакияда социалистиг чаалап алыышкыннарны камгалаан шиитпирлиг хемчеглерни деткээн. Ону Чилиниң Коммунистиг аныяктар эвилелиниң ТК-зының Күүсекчи комиссиязының медеглелинде чугаалаан.

Кубаның, Вьетнамның улустары-биле болгаш АКШ-тың империализминге удур демисежип турар бүгү кижилер-биле боттарының чаңгыс эп-сеткилдиин илергейлээн аныяк чили коммунистер бистер империалистиг сүлчээни чылча шаап турар социалистиг чурттарны чайгылыш чок деткип тур бис. Бистер Чехословакияда социализмни камгалавышаан, эң чөптүг тургузугну, черни, фабрикаларны болгаш заводтарны улустуң ээлээр эргезин камгалап, улустуң, ажылчын аңгының хөй кезииниң эрге-ажыктарын камгалап турар болгай бис деп, ук медеглелде чугаалаан.

БАМАКО. (СЭТА). Чехословакияга хамаарыштыр империалистерниң тургузуп турган планнары буурап дүшкен деп, Малиниң радиозу медеглээн. Радио ажылчы чоннарның ССРЭ-де эртип турар митингилериниң болгаш Чехословакияда социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаар талазы-биле социалистиг чурттарның кады боттандырып турар хемчеглерин деткииринин резолюцияларын аңаа үндүрүп турарының дугайында дыңнадыгларны база дамчыткан.

ЛАГОС. (СЭТА). «Социалистиг лагерьниң чаңгыс эви бүгү делегейге тайбынны камгалаарының кол магадылалы, империалистиг күштерниң чимзениишкиннерин чылча шаварының кол чепсээ, национал хосталга дээш демисежип турар бүгү улустарның кол чөленгиижи болуп турар»—деп, Нигерияның хөй-ниитизиниң сураглыг ажылдакчызы Тунджи Отегбей СЭТА-ның корреспондентизинге интервью бергеш медеглээн.

СОФИЯ. (СЭТА). Чуртта хуралдар болгаш митингилер эртип, Чехословакияда иштики, даштыкы контрреволюцияга шиитпирлиг ойтур шавыышкын бээр талазы-биле социалистиг чурттарның алган хемчеглерин бодунуң бүрүнү-биле деткээнин болгар улус аңаа илергейлеп турар.

Бодунуң социалистиг чаалап алыышкыннарын камгалаары дээш чехословак улустуң демиселинге дуза чедирер талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш эвилелчи өске-даа күрүнелерниң шиитпирин аажок сеткил ханып хүлээп алдывыс деп, «Энерготөлевилелдиң» ажылчын, албан-хаакчылары БКП ТК-га чоруткан телеграммазында медеглээн.

Социалистиг чурттарның акы-дуңма улустарының чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дайзыннарның чимзениишкиннерин тиилеп үнер деп ханызы-биле бүзүрелдиин Софияның «Электра» заводунуң, бажыңнар тудар комбинадының, Толбухин хоорайның чылыдылга котёлдары, оттулар чүүл техниказы бүдүрер заводунуң, Шумнонуң «Мадара» деп чүък автомобильдери кылыр заводунуң, Карлово хоорайның Т. Марков аттыг торгу аргыыр фабриказының коллективтери база чурттуң Пловдивте, Великотырновода, Бургаста, өске-даа округтарында чүс-чүс тараалаң кооператив, күрүне ажыл-агыйларының тараачыннары боттарының хуралдарынга илергейлээн.

Бадыткаттынган фактылар

ЛОНДОН. (СЭТА). «Дейли экспресс» солун Чехословакияга контрреволюстуг күштерниң ажыл-чорудулгазының түннелинде социализмниң чаалап алыышкыннарынга кыжанган улуг айыылдың тургустунганын бадыткап турар хөй фактыларны бодунуң Прагада корреспондентизи Денис Блюэттиң дыңнадыынга киирер ужурга таварышкан. Брнога «Чажыт чөвүлел» деп чажыт бөлүк тургустунган. Ук бөлүк хөй коммунистерни болгаш улусчу милицияның кежигүннерин кырар кыжаныышкын кылып турган деп, Блюэт бижээн. Ол бөлүк заводтуң партия организациязын узуткаарынче болгаш коммунистерни күш-биле кырарынче кыйгырган чагаа тарадып турган деп, Блюэт айыткан.

«Авто-Прага» заводтуң бөлүк ажылчыннарының Совет Эвилели-биле чаңгыс эп-сеткилдиин илергейлээн чагаа бижээнинин ужурунда оларны истеп-сүрүп турган чорук ол-ла корреспонденцияда база бадыткаттынган. «Чехословак солуннар болгаш албан кижилери ол истеп сүрүүшкүннерниң болуп турган фактыларын хөрлеп турза-даа, ук заводка баарымга, ол фактыларның үнелзиннии биллинген» деп, Блюэт медеглээн. Корреспондент ол чагаага ат салган ажылчыннарның бирээзи-биле чугаалажырга, хөй эштерим ажылдан үндүрткен дээрзин чугаалады деп, корреспондент бижээн.

Герман Демократтыг Республика. 1950 чылда тудуп эгелээн, Бранденбургтуң каң-прокат заводу улусчу эрге-чагырганың чылдарында амгы үениң улуг бүдүрүлгези кылдыр өскен. Ам үеде ол завод баштайгы үеде планнап турганындан ажыр ийи ажыг катап хөй продукцияны бүдүрүп турар. Бүдүрүлгениң коллективи чаа дериг-херекселдер-биле дериттинген корпустарда ажылдап турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) электрик Хайнц Шукерт, инженер Армин Зидель, мастер Эрхард Линднер олар. Амгы үеде эң харыысалгалыг участоктарның бирээзин удуртуп турар 33 харлыг инженер Армин Зиндель бодунуң бүдүрүлгечи ажылын ол заводка ажылчын-тудугжудан эгелээн.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

ДАШТЫКЫДА

Патриоттарның атакалары

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Данангка дайзынның шериг секторун болгаш радиостанциязын атакалааш, оон хөй солдаттарын сандан үндүрген деп. Хосталга агентилелдиң медээлерин барымдаа болдургаш, Вьетнам информация агентилели дамчыткан.

Бөлүк мурнуу-вьетнам патриоттар ол үеде шериг-агаар баазазын база атакалааш, ийи америк самолётту чазылдырыышкын-биле үреп каан. Хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары дайзынның мөөңнешкен шериглерин атакалааш, 170 америк солдаттарны өлүрген болгаш балыглаан.

Нигерияда байдал

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилел чөөн-нигерий Ас хоорайдан бодунуң корреспондентизиниң дамчыткан дыңнадыын чарлап үндүрген. Нигерияның федералдыг чазааның шериглери чөөн-нигерий ёзу-чурумнуң административтиг төвү Аба хоорайда чоокшулап келген деп, ол дыңнадыгда чугаалаан.

Чөөн-нигерий шериг кезектери ол хоорайны каапкаш барза-даа, федералдыг шериглер командылал чериниң дужаалын манааш, ук хоорайже кирбейн турар деп, дыңнадыгда демдеглээн.

Федералдыг шериглер Аба хоорайже баар орукта эң сөөлгү чугула девискээр — Имо хемни кешкен соонда чөөн-нигерийлер ол хоорайдан дезип чорупкан деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи демдеглээн.

Дайынзырак кыйгырыглар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының чепсектиг күштер талазы-биле комиссиязының төлээлер бөлүү ВДР-ниң девискээрин бомбалаарының бүгү кызыгаарлаашкыннарын күш чок болдурарын негээн илеткелин чарлап үндүрген. Вьетнам айтырыгны «таарыштыр болгаш туюлунга чедир шиитпирлээрин чедип алыры эргежок чугула», оон ужурунда ындыг хемчегни алыры негеттинип келген деп, илеткелде бадыткаан.

Комиссияның төлээлер бөлүү Соңгу Вьетнамның далай өртээлдерин Каттышкан Штаттарның бүзээлевейн турарын «хараадааның» база илергейлээн. «Хайфон дээр далай өртээлин бүзээлээри дайынны соксадырынче улуг базым болур ийик». АКШ-тың дээди шериг дужаалдыг бүгү кижилери ынчалдыр санап турар деп, илеткелде чугаалаан.

Үер уржуктары

ДЕЛИ. (СЭТА). Барыын Бенгалия болгаш Хариана деп индий штаттарга чоокта чаа улуг үерлер болган. Делиден келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, ийи штатка 40 ажыг кижи сугга дүжүп өлген.

Бойдус халавының уламындан Барыын Бенгалияга материалдыг улуг когарал таварышкан. Аңаа үш муң беш чүс ажыг баш мал кырылган болгаш дүжүт оскундурган. Ооң когаралын санап көөрге, 500 миллион индий рупий болган.

• • •

ТОКИО. (СЭТА). Аомори префектурага август 20-де болгаш 21-де улуг чаъстар болган. Ооң түңнелинде беш муң беш чүс бажыңнарны суг алган, 16 көвүрүг, 21 чал үрелген.

Аомори префектурага чайыктар болганының уламындан 300 миллион иена түңнүг когаралдар таварышкан.

ССРЭ-ге бээр судно

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Гетеборгта суднолар кылыр бүдүрүлге чери ССРЭ-ниң садыг флодунга бээр кылдыр Бүгү-эвилелдиң «Судоэкспорт» каттыжыышкынының чагыын ёзугаар бүдүрген рефрижератор суднозун суг оруунче салып киирген.

БООЛАЖЫЫШКЫН

АММАН. (СЭТА). Иордан хемниң соңгу шынаазынга израиль болгаш иордан шериглерниң аразынга катап боолажыышкын болган. Иорданияның шериг төлээлекчизиниң Аммандан дыңнатканын ёзугаар алырга, израильдерниң пулемёттар-биле болгаш миномёттар-биле боолап эгелээни бүдүн чартык шак дургузунда үргүлчүлеп келген. Шериг төлээлекчизиниң медеглээнин ёзугаар алырга, иордан күштер бир израиль хайгаарал черин чок кылган. Иордан тала когаралга таварышпаан.

Олимпийжи от

АФИНЫ. (СЭТА). Улгаттырар шил сорунзазынга чыылган хүн херелинден сандан ыяштың будуу кывар. Олимпия хоорайның бурунгу стадионунга олимпийжи от ынчалдыр төрүттүнүп келген.

Мехикога болур олимпийжи оюннарның тиилелгезиниң оруун чырыдар ол отту бурунгу Олимпиада кывысkan. Ам чалбыыштыг ук эстафетаны 350 спортчулар грек черде ээлчежип аппар чоруур. Олимпийжи от чырыткызын грек шериг кораблинге чедирер болгаш ол от оон ынай 48 хонук дургузунда чораaш, Мексиканың эриктеринге чедер.

Дерзии үүлгедиг

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының Кальяри хоорайда (Сардиния ортулук) секциязынга удур Италияның социал шимчээшкин деп неофашистиг партиязының дүржок идегеттери чөңгээлиг үүлгедиг кылган. Дерзии кижилер бажың өрттедир деп оралдашкан. Олар соңгаже частыр суук чүүлдүг шил киир октапкаш, чашты берген.

„ЧЫРАА-БАЖЫ“ СОВХОЗТА

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга төлептиг ужуражыр болгаш беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш алган социалистиг хүлээлгезин совхозтуң малчыннары ажыл-херек кырынга чедиишкиннииг күүседип турар. Совхоз чартык чылда күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының планын дыка ажыр күүсеткен. Малчыннар мал чайлаглаашкынын улуг, бичи Чыргакының, Дээра-Хемниң, Дагыр-Шеминиң чайлагларынга эки семиртип, чайлаглаашкынны организастыг чорутканнар.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг аттың төлептиг эдилекчизи Шык-Бажы фермазы 7 айлар дургузунда 156 тонна сүттү бүдүрүп, чарыштың мурнуку одуруун ээлевишаан. Эрткен чылдың чеди айларынга деңнээрге, Шык-Бажы фермазы сүт бүдүрерин 16, Мажалык фермазы 48, Дөң-Терек фермазы 32 хуу көвүдеткен.

Мурнакчы саанчы Кара-Сал Таан ол-ла үениң иштинде бир инектен-не 1400 литр, Хомушку Кувискаал 1385, Монгуш Өшкү-Саар 1100 литр сүттү саггаш, чарышка тиилээннер.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Монгуш Чола чүс хойга онааштыр 114, дүржулгалыг хойжу Сат Сагбалдай 105 хураганны алганнар.

Хойжу бригадалар кыштаглаашкынга белеткелди частан эгелеп чоруткан. М. Чоланың бригадазы боттарының кужү-биле 4 чаа хой кажааларын, Доңгак Седенниң бригадазы 3 хураган, Б. Кууларның 2 хураган кажааларын тудуп алган. Хойжуларның кыштагларында 9 чуртталга бажыңын бүрүн кылып дооскан.

Бо хүннерде совхозтуң мал чеминиң белеткелинде 200 ажыг кижи ажылдап, 12 трактор агрегаттары, хол кадыры-биле 92 кижи сиген кезип турар. Амга чедир 1500 тонна эки шынарлыг көк сигенни, 75 тонна будук-бүрүнү белеткеп алган.

Кукурузаны кескеш, силостаары кидин-түлүк, ында 8 силос комбайны ажылдап, 3 хүнүң дургузунда 1000 тонна силосту салган. Кукуруза звенозу эрткен чылга бодаарга, оон 2 катап хөй силосту белеткеп алыр сорулганы салган.

Оон аңгыда, мал чеминиң белеткелинде хойжулар, ферма ажылчыннары, совхозта албан, организация черлериниң ажылдакчылары улуг күш болуп, чогуур дузаны чедирип турар. Оларда база тус-тус планны берген. Хойжу бригадалардан эш М. Чоланың удурткан бригадазы сиген белеткелин шалыпкын чорудуп, 180 тонна сиген белеткээр даалгазын 160 тонна чедире берген. Доңгак Седенниң бригадазы 130 тонна сигенни белеткеп, чарыштың мурнуку одуругларында чоруп турар коллективтерниң бирээзи болу берген.

Совхозтуң дирекция чери, партия, ажылчын комитеттери бригадаларның, звеноларның аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелин хонук санында үндүрүп, мурнакчыларга шаңнал-макталдарны, шилчиир кызыл вымпелдерни акша-шаңналы-биле кады тыпсып турар. Мал чеми белеткээриниң баштайгы хүннеринден эгелээш, ажылдың темпизин Хорум-Даг салбыры (эргелекчизи эш В. Чүлдүм) кошкатпайн, чарыштың тиилекчизи болуп, совхозтуң дирекция чериниң, партия комитединиң шилчиир кызыл тугун чаалап алгаш, быжыы-биле тутпушаан.

Чыраа-бажыжылар шудургу ажылдап тургаш, күрүне мурнунга күүседир планныг даалгаларын доддур болгаш ажыр күүседир сорулганы салган.

К. ХЕРТЕК.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБААР

Башкыларның бүгү-эвилел съездизи совет школаның мурнунга тургустунуп келген эң чугула айтырыгларны шиитпирлеп көрген. Бүгү-нииттиниң ортумак өөредилгезин бистиң чуртувуска боттандырарын съездиге чугаалашкан.

1968—69 өөредилге чылы эгелээр деп турар. Чаа өөредилге чылы эгелээри-биле кады бистиң башкыларның мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Аныяк салгакчыларның өөредилге-кижизидилгезинге көскү роль башкыга онаажыр. Политиктиг болгаш эртем талазы-биле билиглерин доктаамал бедидери башкыдан негеттинер.

Чаа школа программаларын кичээнгейлиг өөренип таныжары башкы бүрүзүнге хамаарыжыр. Аныяк өскенни амыдыралга, профессияны мергежилдии-биле шилип алырынга, хөй-нийти болгаш күш-ажылчы ажыл-чорудулгага идепкейлиг белеткээр сорулга салдынып турар.

Өзүп олурар салгал, аныяк кижи бүрүзү коммунистиг мөзү-шынарга кижизиттинген, ёзулуг төлептиг хамаатызы болурун школа-даа, ада-иелерден-даа күзээр. Бо талазы-биле чугаа съездиге хөй болган. Чаа чүүлдерни өөренип көрүп, үе-биле деңге базары башкыдан негеттинген турар. Амыдыралда хүн бүрү боор турар өскерлиишкиннерни, чаартылгаларны доктаамал хайгаарап, өөредилге-кижизидилге чорудулгазын амыдырал-биле сырый холбаары башкының хүлээлгези.

Съездиниң шиитпирлеринге чалгыннадган бистиң башкыларывыс чаа өөредилге чылын чаа-чаа күштер-биле эгелээринге белеткенип турар. Чаа чүүлдер хөй. Ону шиитпирлээрин чаазы-биле көөр апаар. Эге класстар дижик. Бо өөредилге чылында бирги классчылар (Кызылдың) чаа программа ёзугаар өөренип эгелээр.

20 чыл дургузунда ажылдап келгеним Кызылдың № 3 школазында бо үениң дургузунда хөй-ле өскерилгелер болгулаан. Өөредилгениң материалдыг баазазы көзүлдүр экижип турар-дыр. Школа назыны четпээннерни өөредилгеге белеткээринче кичээнгей улгаткан. Бо чайын бистиң школаның башкызы Н. Н. Искакова чаа өөредилге чылының бирги классчыларын өөредип турган. Оларга үжүглел мурнунда өөренир бүгү чүүлдерни өөренип эрткен. Бижиириңге, чуруктар ёзугаар бодалгалар тургузарынга, ол ышкаш 10-нуң иштинде саннарга башкы уругларны өөредип каан.

Коллективке чаңчыгары, школага бодун канчаар ап чорууру, парта артынга канчаар олурары безин үүрмек айтырыг эвес болгай. Ясли-сад барбайн турар уруглар бирги класска келгеш база-ла чедиишкиниг өөренип шыдаарлар дээрзин белеткел көргүскен.

Башкылар билиг бедидер институттуң ажылдакчылары школаларга доктаамал барып, бистиң республиканың мурнакчы башкыларының дуржулгазын өөренип, ону нептередири күзенчиг. Башкылар съездизинге чугаалашкан айтырыглар, делегаттарның санал-оналдары Тываның улус өөредилге ажылдакчыларының чаа өөредилге чылында чедиишкиниг ажылдаарынга чугула документ болур.

Е. КВИТНЫХ.

Тываның аныяк чогаалчыларының семинары

АНЫЯКТАР-БИЛЕ ЧУГАА

Аныяк чогаалчыларның республика семинары эрткен дээрзин бистиң номчукчуларывыс билир болгай. Аныяк чогаалчыларның «Улуг-Хем» альманахка, солуннарга үнген база боттарының ап чорууру чогаалдары бөлүктерниң удуртукчуларының холунга хөйү-биле кирген.

Чогаал сайгарар талазы-биле бөлүктерниң удуртукчулары эштер С. Сарыг-оол, С. Пюрбю, А. Калзан, А. Даржаа олар башкылаарының хевири-биле эвес, эш-хуунуң ажык чугаалажыышкынының аргазы-биле чогаалдарны сайгарган. Кандыг-бир чогаалды номчаан соолунде семинарның киржикчилери ук чогаалдың чедер, четпес талаларын боттары тывар арганы аныяк чогаалчылар алган. Чамдык чогаалдарның кандыг-даа талазын семинарның киржикчилери боттары-ла үнелеп сайгарып каап турган. Ол болза аныяк чогаалчыларның мергежилиниң өскениниң херечизи болур.

Бөлүктерге чогаал сайгарылгазы доозулган соонда семинарның хуралдаар кезээ ажылын эгелээн. Аңда бөлүктерниң удуртукчулары сайгарган чогаалдарының талазы-биле сөс ап чүве чугаалааннар. Чогаалчы С. Пюрбю бодунуң чугаазынга эгелеп чоруур авторларның мергежили дүрген өзүп турарын демдеглээн. Чижээ, каш чыл мурнунда-ла аныяк авторларга шүлүк бижииниң эң бөдүүн техниказын одуругда ажык үннерни санап айтыр турган болза, ам ол чүүл эрткен орук болу берген. Ынчалза-даа аныяк чогаалчылар уран бодалдарны тывар талазы-биле хожудап турарын оратор көрген чогаалдарында бар чижектерге даянып тургаш, көргүзүп чугаалаан. Түңнелинде оратор аныяк чогаалчылар могаг чокка өөренирин, уран бодалдарны дилеп тыварын соксаал чокка үргүлчүлээрин сүмелээн.

Чогаалчы Степан Сарыг-оол чугаазынга бодунуң чогаал ажылының дуржулгазының чамдык чүүлдерин ажыткан. Оратор чечен чогаалда ийи кол үндезин үнер дөстүң чугулазынга доктааган. Бирээде, улустуң аас чогаалының төттүнмес эртинезинге даяныры, хөй чон-биле. ылангыя улуг назылыг кижилер-биле үзүктел чок харылзажыры солун чүүлдерни чогаалчыга бээр. Ийиде, өөредилге. Классиктиг чогаалдарны номчааш, уран чогаалды канчаар тургузарының аргазын олардан өөренип алыры болур. Чогаалдарны номчааш, оларның сюжеттерин бүдүү оорлай бербейн, өске кандыг-даа чогаалчыда чок уран арга-биле чаа чогаалды тургузар дээрзин оратор сүмелээн. Түңнелинде С. Сарыг-оол чогаалчылар чаа чүүлдерни дилеп тыппайн турарының хараазы-биле боттарын дакпырлажып турарын буруу шапкаш, оон чайлаарын саналдаан.

Критик Антон Калзан удурткан бөлүүнге проза, критика талазы-биле колдап сайгарылга кылганын чугаалаан. Оратор бистиң критикавыс ам-даа чидиг эвес, таңмалап каан хевир-биле чоруп турарын чугаалаан. Чижээ, кандыг-бир чогаалга рецензия бижээн кижи баштай чедиишкинни демдеглээр, четпестерни айтыр, түңнелинде авторну чазамыктаар, анаа бүзүрелди илергейлээр мындыг үш чадалыг болуп турар. Критиканы чогаадыкчы болдурарын оратор сүмелевишаан, тыва дылдың арыг литературлуг болурунче кичээнгей салган.

Чогаалчы Алдын-оол Даржаа бодунуң бөлүүнге ажык чугаалажыышкынның аргазы-биле элээн хөй чогаалдарны сайгарганын, семинарның киржикчилери мурнунда эскербейн чораан чүүлдерин бо семинарга кады кылган чугаалажыышкынның түңнелинде билип алганын чугаалаан. Аныяк авторлар боттарының бодап алган чүүлдерин номчукчуга кандыг уран арга-биле, кандыг чурумал-биле чедирерин ам-даа билип шыдавайн чоруурлар. Ынчангаш олар чогаалдың йөрээл хевиринче бо-ла кире бээрлер дээрзин чугаалаан. Уран бодалды канчаар ажыдар азы элдээрти көргүзер талазы-биле М. Ю. Лермонтовтуң «Тамань» деп тоожузунда кара чалгыгларны чижекке ап, контрабандистер боттары ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, капиталистиг амыдыралдың чалгынынга алзып, амы-тынын ышкынар чазып чурттап чоруур, дөс-дазыл чок кижилер-дир дээрзин көргүскенин ажыдып чугаалаан.

Семинарның эртенинге холбаштыр чогаалчы О. Сувакпит, аныяк чогаалчылар С. Молдурга, С. Таспай, К. Сагды, К. Экер-оол санал берип, чугаалажыышкынның ажыктыг болганын демдеглээн.

Түңнелинде Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы О. К. Саган-оол, СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Г. Ч. Ширшин түве чугаалаан.

Семинарның бөлүк киржикчилериниң чогаалдарын бөгүн парладывыс.

РОССИЯ

Россия—
Базындырган, түрээн чонга чаяан кылдыр
Партияны, Ленинни хайырлаан чурт,
Түрегделден чонну хостаар демиселге
Дүлгүүр берген Октябрьның кавай-чурту.
Россия—
Партияга, Ленинге маңнайлаткан
Маадырлыг ажылчы чон эрге тудуп—
Төөгүлүг оруктува шуглуп үнген,
Төре баштаан хостугларның чыргал чурту.
Россия—
Капиталдың дипти бүргээн кара дүнүн
Хаяа-чырыы оя хүннээн ачылыг чурт,
Улуг, биче улустарның эвин каңнаан
Ужур-шынның, тайбың-эптиң челенгиижи.
Россия—
Чогаадыгга, тургузугга чаяаттынган
Совет чонум, ишчи чонум ие-чурту,
Космос-дээрниң, Венераның пионери
Коргуш билбес дидимнерниң төрээн-чурту.
Россия—
Чүрээм согуун, караам шозун чаяап-шаңнаан
Арыг дээрлиг, ашпас хүннүг чырык оран,
Чүткүлдерим, бодалдарым дестеп турар.
Авыралдыг, хайыралыг Ада-чуртум.

Куулар СҮТТҮГ-ООЛ.

БИЧИИ ЛЕНИНЧИ

(ШҮЛҮГЛЕЛ)

I. СОЛУН ААЛЧЫ

Алаш-Хемде малчыннарның
Аалынга бир-ле катап
(Августуң чаазы турган)
Анаа эвес аалчы келген...—
Чаптанчыглар өөрензин деп,
Чалап келген башкы дижип,
Уруг-дарыг боттары-ла
Ужуруп тып билип алган.
Башкывыстың хиргеп өөнче
Байлашпаган дег сөктүп келип,
Үнүп хаайны малгылашкан,
Үглеп, хайнып, долгеп турган.
Чеди — сесткен уругларны
Четче бүрүн бүрүткээрде,
Херечилнеп херек дээрге
Келээр-ишкээр салчып турган.
Арай бичии Маадыр деп оол
Айы четпээн хирезинде,
Өөрениксеп бооруу ол дээш,
Өөнче база ыдып-ла каан.
Аалга четкеш, чоргуттун-не,
Адазы шуут сөөргүп кээрге,
Демги башкы ижин доосказ,
Дептерин хаап орар болган.
Хүлээп алган кежиктигнер
Хүлүмзүрүп, арны чайнаан.
Албаннарны оларды-ла
Адаарганнаш көрүп турган.
Маадыр-даа ачазындан,
Башкызындан чаннып дилээн.
— Өөрүмден тудавас мен
Өөренип чоруп көрейн!
Адазы оон мынча деп-тир:
— Аайын болгаап көрем,
башкы.
Амды чылын өөрен деп,
Аргалааш-да чадап кагдым...
— Орлан-шоваа оолак-тыр,
Ону тускай көөр апаар.
Күзел күштү — дигеш, башкы
Ужуп сарын чишпээрзеткен.

II. МАНААШКЫН

Келген башкы чоруй барган.
Хемниң суу-даа сыгап берген.
Уран бойдус хүлерзээриң.
Узун хүннер шөлүп берген.
Ада-иезин Маадырның
Айтырттынын каш-даа четкен.
— Ам-даа элек, оглум —
дижиптер...
Амдыкырлар тоовас болган.
Алаш, Актың уругларын,
Адалары ушкарганнаан.
Көзүлдүр-ле школаже
Көжүп турар болу берген.
— Болчаан хүнүң даарта
болгай.
Мото-биле хаптар бис — деп
Ачазындан бир-ле кеэзэ
Ам-на оглу харны алган.
Маадыр аа амыраштын.
Баштай кеңгус бүзүрээн.
— Кажан? Ачай, эртен бе?—
деп.
Катап-катап айтырылааш...
Караңгылаан. Өгүнде дүжүп
Караңгыр дег сылдыс харан.
Адар даңы аткыжере,
Алаш саарын шугаан чыткан.
Удаанын-даа боду билбээн.
Улаарган, дүжеевээн-даа.
Оттуп кээрге, ынаада хүн
Оолду чаптап ойнап турган.
Инек-Дашта хөөлбээртке
Иишкирликтир эштип, чүнгаш,
Алыр сумка, хереселин
Астыпкаштың бэттаныкан.
Аданнылар мотоцикле
Аянчылыр уштажыкан.
Алаш чалгыын сооңда каап,
Асфальттылаар тутсуп орган.
Удавазыа ушкашпуттун
Узун оруун эртип келген.
Хүлээтирлер хоорайының
Аксымнадын кирип келген.

III. ЧАА БҮЛЕДЕ

Баштайгы-ла уругларда
Базым саны шуптузолун:
Бажыңнары турупла-ла!
Машинаның хөйү хөй-ла!
Хүлүмзүрүп чазык чаңнаар,
Хүндүлээл, кара чаштыг
Угбазы дег бир-ле уруг
Улустан эң чоок болган.
Шак ол хүннен эгелээштиң
Чарылбас чоок ава болур
Кижиздир башкывыс деп
Кижиги анда билип алган.
Ада бузэ — интернатка
Чаңчыктырып, кижизидип,
Хеппериң, чуп, чемгереде
Кезээде-ле кады чоруур.
Каш дугаар өрээлдерге
Кайы кижи баарын безин,
Тумбочка, орушкарын,
Турар черин айтып берген.
Дески-дески дыш чаа
Демир орун, ак-чайт шывыт!
Доозулур чүт, тоолзуг көрүш—
Доозазы солун, чараш!

IV. БАШТАЙГЫ КОҢГА

Аккыр хоюг чоорганга
Алжок таалап удаан Маадыр
Меңниевишаан, оттуп кээрге,
Медээ эдип турар болган.
Эң-не мурнуу олурупла
Эге-ле деп өөрү-биле
Чаптанчыг чүве назынныгдан
Шалыпкын оол чыскаалдынган.
Хүнче уткуй чус-чус соңга
Кызыл уткуй чайынналган.
«Хүреңтургут» баарында
Хүндүткелдиг чыскаал болган.
Кылаң чада бедигеш
Кымнарыл ол? Башкылары!
Узунзумаар оол башкы
Уругларга байыр туткан.
Коңга хапкан. Чыскаалдынган.
Коридорну долуп келген.
Малчын оглу база ында:
Башкызындан соңнаш калбаан.
Үе-черге курзуккайлар
«Үжүглелди» ажыдыкан.
Эртем-уган дегрлемиче
Эжин бичии ажыттынган.

V. БИЧИИ ЛЕНИНЧИ

Чүткүлүнге, өөредилге
Чүрээн салган эрес Маадыр
Өскелерден оңза чаңныг,
Өөрени — шуптуу «бештер»!
Чорук чоруур байдалы-даа
Шовааа, чазык, хүндүлүг...
Кезээде-ле арыг-кылаң!
...Кулумзурар дөгерези
Хуула берген: кызыл-ла чайт!
Коридорда чыскаал база
Коңгур чаргы, коңгур дески.
Сигнал, туг, барабаннын
Шимээн-хөөгү чүрек өорткен.
Дүште, тоолда чүве-даа дег,
Дүвүренчиг че турган...
Чаңгыс не төлдерн-пес
Кайы кижи баарын безин,
Дистинчинкен салюттаарда,
Дидимнээшкин чиргилгунар!
Октябрьның байырлалы—
Оолга черле уттундурбас:
Ол-ла сүлде — бош алды!
Октябрят болган ол.

Анатолий ДОПЧАА.

Г. Чашуханның «КАА-ХЕМДЕ КҮС» деп фотоэтюду.

ЧАЗАЛГА

Август 25-те үнген № 200 «Шын» солуннуң ийги арынының ийиги колонказында адаадан ору бешки абзацтың үстүнден бирги одуругзун эгелеп: «...ЧКП-нын удуртулгазының чамдык кежилериниң элеп турар шын эвес туружу, чамдык айтырыгларга марксистиг-ленинчи принциптерден ойлап аткаралашкыны антикоммунистиг күштерниң өскүрүүнге дөгүм болган» деп номчуур.

Редактор Н. К. НУДАЖИ.

КИНО

АВГУСТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Щит болгаш хылыш» («Боду болур эргези чок») 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тускай даалгалыг поезд» 10, 12, «Чаңгыс чер чурттуглар» 1.50, 3.45, 5.40, 7.30, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Малиновкага болган куда» 2.30, «Ынамшыл дугайында база катап» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

Чырык болгаш кадыкшыл

Бистиң амыдыралывыска хүн чырыының улуг ужур-дузазы бүгүдеге билдингир.

Хүн чырыы хөй-хөй аарыгларның тывылдырыкчылары микробтарны чок кылып турар.

Чырыктың четпези — уругларның рахит аарыының кол тывылдырыкчызы болур.

Хүн чырыын улам долузу-биле ажыглаар чорук чүгле бистиң чурттаар черлеривисти арыг-силиг болдуруп турар эвес, харын организмниң аарыгларга удурланыышкынын күштелдирер.

Хүн чырыы бистиң чуртталга черлеривиске соңга дамчыштыр кирип турар: ынчалза-даа соңга караанче чогуур кичээнгейни үргүлчү салбайн турар бис. Хирлиг, ыштыг болгаш доштаглган соңгалар хүннүң чырыын эрттирбейн турар.

Чамдык кижилер бажыңындан үнүп чорууруда өрээлге кижи чокта чырыктың херээ чүү боор дээш соңгаларын хаггаш чоруп турар. Ындыг чорук— чырыктың ужур-дузазын билбес чорук-тур.

Хүнүң дорт дегген чырыы ажыктыг деп бодал бар. Тарамык болгаш чайынналчак хүн чырыы бодунуң ол хире-шаа-биле дорт чырык ышкаш база-ла ындыг шынарлыг болур: ындыг чырык микробтарны өлүрүп, хора чок кылып турар болгаш бистиң кадыкшылывысты быжыглаарынга дузалап турар.

Хүннүң дорт херелн дегбейн турар бажыңнарга чырыктың хөйү-биле дегген турарынче сагыш салыр херек. Чамдыкта шуут дедир болур чоруктар бар. Соңгаларның дыка улуг кезиин гардиннер, көжегелер-биле дуглап турар. Кирип турар чырыкка шаптыктыг — соңгада шкафтар, соңга караанда чечектер болгаш өске-даа чүүлдерни салгылаан тургулаары канчап-даа таарышпас.

Квартирага хүн чырыы чедишпес болза, бажыңны болгаш мебельдн чырык будук-биле будуур херек.

Бажың иштиниң арыг-шевери база улуг ужур-дузалыг. Дээвиири ыштыг, шалалары хирлиг болгаш боктуг бажың караңгы ышкаш сагындырары кымга-даа билдингир. Эки таарыштыр салган мебельдер, арыг-шевер оруң-дөжек, ак шывыт, а кылаңнааш соңга шилдери безин караңгы деп турар өрээлдерни чырыткыландырып турар.

Хүн чырыы кадыкшылга болгаш ажылдаар чорукка чугула. Чуртталга болгаш ажылдаар черлериңерге чырыктың эки дегген турарын оралдажыңар!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Уругларның столга олурар чуруму

Столга шын олурар, шопулакты, серээни, аяк-саваларны шын ажыглаар кылдыр бичии уругларны эки чаңчыктырып өөредири чугула ужур-дузалыг. Столга чемненип олургаш дорт олурар дээрзин бичии уруглар билип алган турар ужурлуг. Бичии уруглар кажан столга чемненип олургаш чайганып, шимчээр болза, кады олурган өөрүнге-даа, улуг кижилерге-даа моондакты ужураштырып болур болгай.

Бичии уруглар холунга бижек тудуп алгаш, чемненирин чөпшээревеңер. Бичии уруглар бижек-биле котлеттерни, балык эъдин, ногаа аймаан кезе бээр чорукту болдурбас дээш эки хайгаараңар. Бо чемнерни улуг улус белеткеп кезип бээрге, бичии уруглар серээ-биле ап чиир ужурлуг. Чем ап чиирде, серээни оң холу-биле тудуп алгаш, чемненир херек. А кажан ийиги чемни чиирде, бир эвес ону кезер апарза серээни солагай холу-биле, а бижекти оң холу-биле тудуп алгаш ажыглаар.

Бодунуң ажыглап олурган серээзи-биле, шопулаа-биле азы бижээ-биле ниити савада, чемни ап чип болбас дээрзин бичии уруглар билип алыр ужурлуг. Бичии уруглар кажан чемненип доосканда, боттарының шопулактарын, серээлерин чемненир стол шывыының кырынче эвес, а чем чиген тавааның кырынче салыр ужурлуг.

Далашпайн, шимээргең дагжавайн чемненир кылдыр бичии уругларны чаңчыктырып өөредиңер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Соланин—картофель хораны

Соланин — органиктиг бүдүмел алкагоид, ол бодунда гемолитиктиг бот-шынарларлыг, ханче сиңниктишаан, эът-кешке багай салдарлыг боор, хан четпестээр аарыгны өскүдүп болур хоран бүдүмел-дир, ол хоран бодунуң салдары-биле ижин-шөйүндүнүң иштики карттарын баксырадыр. Соланин-биле хоранналган таварылгада ижин-шөйүндү база нерви системазы аарыыр, кустурар, куду олуртур, баш аарыыр, мага-бот шагзыраар, көөрүнүң болгаш чугааның органнары баксыраар база оон-даа өске.

Соланин хөй кезиинде-ле дазылында чемиштиг ногаа үнүштерде, кат-чимисте, картофельде кол нептерээн. Бышкан картофельде турар эвээш соланинде хора чок. Чамдык кижилер чаа боттанган (чаш) картофельди чемге ажыглаарга, хора чок деп санап турарлар. Чаш картофельде хоран бүдүмел (глюкозита)— соланин хөй. Улуг картофельге бодаарга, үүрмек картофельде соланин база хөй болур. Соланин бышкан картофельдиң картында турар болгаш кажан картофельди аштап турда, ооң хөй кезии арлы бээр.

Арыглаттынган картофельди хайындырып турда, ында соланинниң хөй кезии сугже шилчиир. Картофельди карты-биле хайындырарга соланин сугже шилчивейн баар. Карты-биле хайындырган картофельдиң элээн ажыгзымаар, амдан чок болуруң ол чорук херечилеп турар.

Картофельдиң четчип бышканын билип алырда ооң чемиш дазылының ийи чарлы бергенин барымдаалаар.

Картофельдиң бышпаан чемижин ажыглавышаан, кижи бодунуң организминге улуг хораны чедирип болур.

Чүгле четчип бышкан картофельди чемге ажыглаңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министерствозу болгаш чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкому республиканың школаларының хоочун башкыларының бирээзи

Александр Чамзырынович САНЧАТТЫҢ

хенертен аарааш, элекке мөчээнин ханы кажыдал-биле дыннатпышаан, ооң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге кажыдалын илергейлеп тур.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кадр ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64 чагаа, база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтериязының 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00985.